

TEMAHILSE

KRIGEN I STORFJORD

En intervjusamling

Dette heftet er et resultat av Storfjorduka 1980, men endel stoff er også samlet inn under uka 1979. Dette gjelder mye av stoffet om grenselosinga der Trine Hamnvik, Kirsten Lockert, Mona Løkstad og Torgun Olsborg var ansvarlige for intervjuene.

Det er over 35 år siden krigen slutta - en krig som Nord-Norge spesielt fikk føle. Tyskerne greidde aldri å nå særlig langt inn i Russland fra "vår side". Det ble mye en stillingskrig. Etter at Finland i 1944 sluttet fred med russerne, måtte tyskerne trekke seg tilbake fra Finland. Sovjet rykket fram på alle frontavsnitt også det nordlige. Tyskerne var på retrett over alt. Meninga var at de divisjonene som stod i Finland og Norge, skulle trekkes tilbake til Lyngen, og den tyske motoffensiven skulle settes inn derfra. Alt øst og nord for Lyngenfjorden skulle evakueres og brennes slik at verken den russiske arme eller den norske regjering skulle finne fotfeste i et ingen mannsland. Der tok tyskerne feil. Riktignok måtte folk evakuere og riktignok ble husa brent, men det varte ikke lenge før folk begynte å vende tilbake til "sine hjemsteder". Folk i Storfjord ble evakuert, og de flyttet tilbake til ødelagte og ramponerte hjem.

I dag 35 år etter er det mange som husker krigstida, og mange vil huske den i en del år framover. Det er viktig at vi skaffer oss viten om det som skjedde, og det er viktig at eldre mennesker forteller unge hva som skjedde. Det er viktig fordi kontaktpunktene mellom unge og eldre begynner å bli få og vage, og vi må for all del ikke miste kommunikasjonsevnen med de som kan bringe erfaringer videre. Det er dessuten viktig å huske på at den situasjonen vi var oppe i 1940-45 helst ikke bør komme tilbake. Vi må alle arbeide for at så ikke skal skje. Derfor er det viktig at vi alle må få greie på hva som skjedde.

Dette heftet består av mange intervjuer som er prøvd satt sammen på en fornuftig måte. De intervjuer som er foretatt i Storfjorduka 1979 og 1980 er grunnlaget for heftet.

Skolen vil takke intervjuobjektene for verdifull informasjon og uttrykke håp om at de informasjoner som er gitt, vil bringe kunnskap til elever i storfjordsskolene om et lite kapittel i den annen verdenskrig.

Hatteng 10. mai 1981

Tore Hauge
Tore Hauge

INNLEDNING

Krigen i Storfjord var et av temaene på skolen under Storfjorduka 1980. Elevene fikk høre om krigen på mange måter. En av dagene vi arbeidet med dette emnet, hadde vi 3 storfjordinger på skolen og de fortalte om sine opplevelser fra krigen. Det var Helge Dreyer, Sigurd Hansen og Eyolf Rognli. Alle hadde opplevd krigen så nært at vi som var tilhørere satt trollebundet i flere timer. Helge var med i kampene ved Narvik i de optimistiske april-og maidagene i 1940 da tyskerne ble slått. Å drive tyskerne tilbake under første fase av den andre verdenskrig, var intet mindre enn en heltedåd. Skuffelsen ble stor da de allierte styrkene ble trukket ut til fordel for forsvaret av Europa. Norge og Narvik måtte kapitulere i juni 1940.

Sigurd Hansen følte krigen tett innpå seg - han gikk i konvoifart over Atlanteren og dro over havet 22 ganger i løpet av krigen. En viktig oppgave i en viktig krig - å få Hitler satt ut av spill. Den tyske krigsmaskinen måtte stoppes - alle krefter ble satt inn på det.

Eyolf fikk føle krigen på kroppen i dobbelt forstand. Han var med der det skjedde noe, han satt i tysk fangenskap, han var sabotør, han var los, han var etterretningsmann, kort sagt en motstandsmann det står respekt av.

Etter at elevene hadde hørt disse karene på skolen, var deres oppgave å intervju folk i bygda om krigen. Og det gjorde de med en innsats som de kan være stolte av. Sverre Eriksen, Jan Ole Berntsen, Dagfinn Årland, Arild Stenberg, Torill Letto og Anette Pedersen intervjuet endel personer som fortalte om sine erindringer. Lydbåndopptakene fra skolen der Helge, Sigurd og Eyolf berettet, er redigert og skrevet av de 9. klassinger som var med i denne gruppen.

KRIGENS BEGYNNELSE

Sjøslag på havnen

Først smalt det. Så smalt det igjen. Noen minutter senere drønnet det så hele byen ristet og folk tumlet ut av sengene. Klokkene var ikke engang fem. Utenfor så de ingenting, annet enn snø i byer som pisket vinduene. De kastet på seg klær og traff naboer som også spurte; hva er skjedd? Noen som var kommet seg til vinduene mellom smellene og det tunge drønnet, mente å ha sett munningsflammer fra krigsskipene nede på havna. Andre hadde hørt voldsomme smell ute fra Framnes.

Atter andre visste. Syver Eckle og kona hans som bodde i ekspedisjonshuset på Fagerneskaia, ble bokstavelig talt revet over ende av de store eksplosjonene. En torpedo traff kaien og sprenget bort 20 meter av den tunge konstruksjonen med et dommedagsbrak. Splinter og murrester drønnet på taket. Ruter singlet. Noen minutter var det stille, og deretter kom skrikene, hundrevis av unggutter i livsnød ute i havnebassenget, levende og døde og skadde om hverandre på vraket av *Norge* som ble torpedert samtidig, gikk rundt og ned på mindre enn et minutt.

Alt skjedde i mareritt-tempo mens morgenen ennå tegnet fjellene svarte mot en blekgrå, snøtung vårhimmel og vindrosene hvirvlet over sjøen i kulingkast.

Hele natta hadde militære styrker vært i bevegelse uten at mange i byen la merke til det. Ferja fra Øyjord hadde fraktet over soldater fra Bjerkvik siden midnatt, og de var i ferd med å besette stillinger på Framnes-toppen da de to første tyske jagerne, *Georg Thiele* og *Bernd von Arnim* la til dampskipskaia mens Norge gikk ned. *Arnim* skjøt med alt den hadde og sendte seks torpedoer mot det norske panserskipet. To av dem traff. Kuler og granater hvislet inn over Bolagsområdet der de 120 pionersoldatene lå i en lokstall og ikke hadde den fjerneste idé om hva som foregikk. Like lite som kanonvaktene, havnevaktene, blokkhusvaktene og vaktene på luftvern batteriet. Fra Framnesodden så løytnant Wesche hvordan *Eidsvold* ble torpe-

dert og mennesker forsvant i havet og forsøkte å få tak i noen i telefonen som kunne fortelle ham hva han skulle gjøre.

Ordfører Theodor Broch roet familien og fortalte vesle Siri at nei, det var ikke jul, til tross for smellene fra skipene, før han la i vei mot Rådhuset fra huset på Framnes.

Underveis snappet han opp biter fra andre, av rykter og gjetninger som raste gjennom gatene. Utenfor Rådhuset gikk det et isnende støt gjennom ham. Der vaiet hakekorset.

Denne innledinga er hentet fra Bjørn Bjørnsens bok · Narvik 1940 som følger krigshandlingene, beslutningene og den hektiske militære aktiviteten fra time til time i aprildagene.

Tyskerne hadde tatt Norge, og på Narvik havn ble krigsskipene Norge og Eidsvold torpedert. Men begivenhetene i Narvik var ikke slutt med det. Tyskerne landsatte 2000 alpejegere, mens større tyske styrker var underveis. 1 døgn etter at Narvik var tatt, kom 5 britiske jagere inn mot Narvik havn og senket og ødela endel av de tyske skipene som lå der. Men på nytt kom engelskmennene til Narvik. Det skjedde den 13. april, og nå gjorde engelskmennene det av med den tyske flåten som lå der. Planene om en operasjon mot Narvik begynte å ta form, og med hjelp av allierte styrker gikk norske styrker til motangrep.

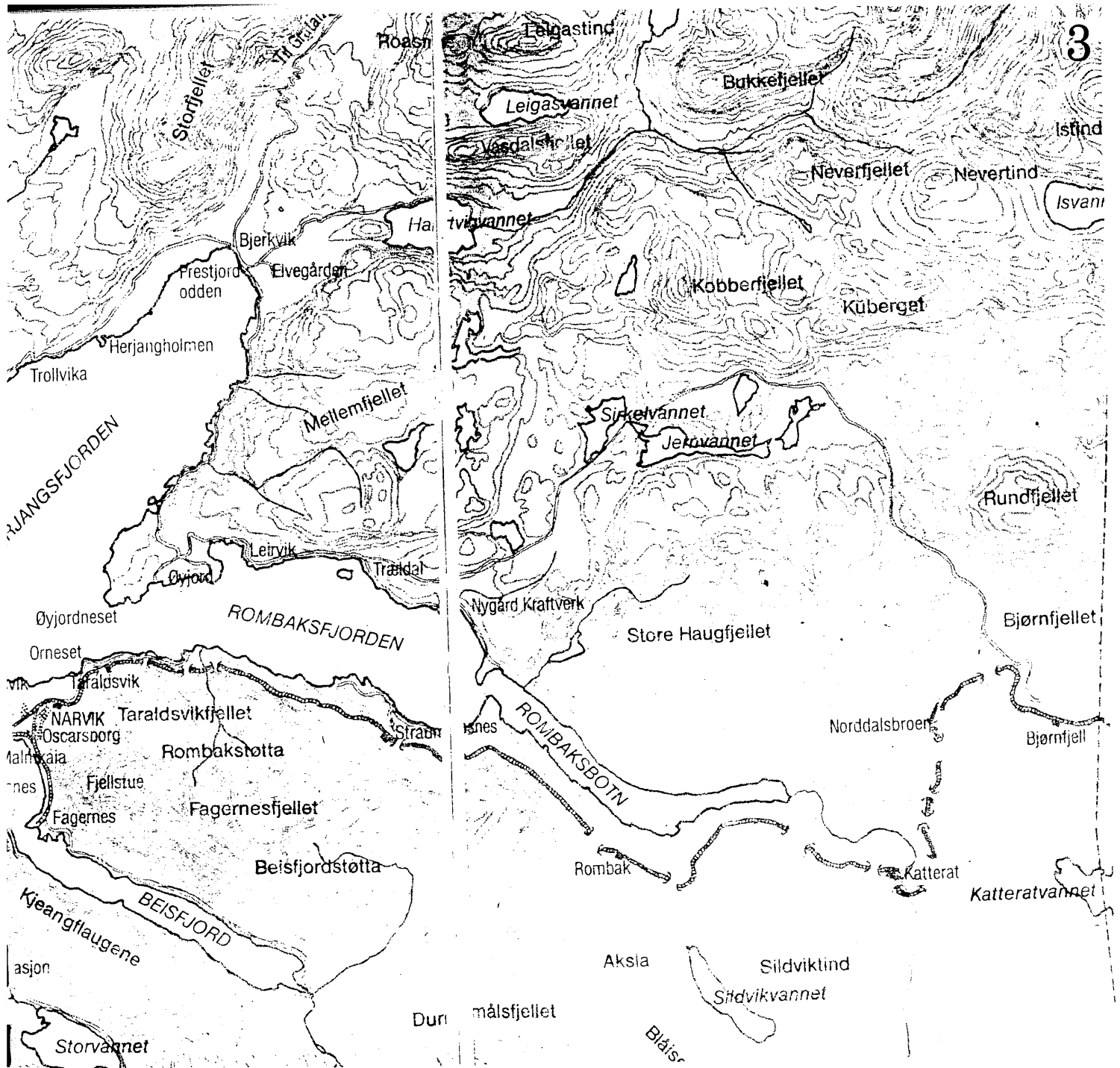
Omkring 25.april ble angrepet satt inn, og selv om frammarsjen mot Narvik gikk sakte og tildels med store tap, ble Narvik gjenerobret den 28. mai.

Men gelden av å ha drevet tyskerne tilbake varte ikke lenge - de allierte styrkene trengtes til kampene på fronten i Vest-Europa. Disse ble trukket ut, og den 7. juni forlot Konge og Regjering landet. Kampene innenlands ble oppgitt. Under felttoget mot Narvik ble det full mobilisering i Nord-Norge, og en rekke avdelinger ble sendt mot Narvik. Her beretter noen storfjordinger om hvordan de opplevde første fase av krigen.

Helge Dreyer fortalte om sine opplevelser ved frontlinja i Narvik på denne måten:

Jeg var i Lofoten på den tiden. Jeg måtte komme meg hjem i hui og hast.

Da jeg kom hjem, lå innkallelsen rekommandert med beskjed om at jeg måtte møte opp på Setermoen øyeblikkelig. Alle som fikk innkallelse, ble transportert til Setermoen i åpen lastebil. Der fikk vi utrustning alt etter hvilken avdeling vi var i. Jeg var i maskingeværtroppen. Etter at utrustningen var tildelt, ble vi innkvartert på bondegårder noen kilometer nord for Setermoen. På gårdene bodde vi i ett døgn før vi ble fraktet til fronten ved Lapphaugen. Vi så ikke noe til tyskerne med det samme, men det ble sendt ut noen patruljer for å rekognosere og se..På et lite fjellvatn nær Lapphaugen ble 3 norske soldater sendt av gårde. De valgte å gå etter

Oversiktskart over Narvik og fjellområdene rundt Narvik der kampene foregikk i 1940.

vannet, for det var så finte skiføre. Da falt en av dem på vatnet. Han var fra Kåfjord den gutten, men de andre kom seg unna.

Det var en liten hytte i innerste enden av vannet, og der hadde tyskerne forskanset seg. Dette visste ikke noen av oss, og derfor venta dem så lenge at vi kom for nært. Og da de oppdaget oss, var det for seint. Vi var jo overlegne i antall. Det gikk bare et par døgn så hadde vi inntatt hytta.

Tyskerne samlet seg på alle de høye punkta. Det utstyret vi hadde, var jo forferdelig, det går jo ikke an å sammenligne med det som er i dag.

Det var hestene som bar både ammunisjon og proviant. Dette var om våren, så

hestene måtte slite hardt. De holdt på å gå åt til slutt. De hadde svære truger på føttene, og når de datt gjennom snøen og vi skulle løfte dem opp igjen, var de full av sørpe. Det var grusomt å se på de stakkars dyrene som de slet. Det hendte ikke at vi fikk varm middagsmat. Var det f.eks. kjøttsuppe var den iskald eller frosset. Det var så tungvint å få maten opp og fram. De som stelte til maten, lå langt bak. Snøen var i oppløsning. Vi hadde jo skiutstyr, men vi måtte bære nesten alt. Det var jo så bratt opp.

Man var jo veldig redd i førstningen når kulene begynte å suse, men jo lenger du var der, jo sløvere ble du. Til slutt synes man ikke det var noe. En annen ting var at flya plaga oss kolosalt. Det var verst å få sove. Vi hadde hver vår teltduk. Vi var som regel 4 eller 8, 12 eller 16 mann som kunne slå hver sin duk sammen, for de passa sammen og var beregnet for flere mann. Vi hadde en liten ovn i teltet. Du kunne oppholde deg lenge i teltet. Men var det flyangrep, var det teltet de angrep. Det teltet vi hadde, var så hullet at det var nesten ikke plass til flere kulehull i det. Flyene skaut med maskinkanoner, og kulene var nesten like store som en gammaldags femøring. Flyene fløy rundt i ring, og så de folk, så måtte du bare komme deg bak en stein og gjemme deg. Vi lekte blindbukk med dem fordi vi sprang fortere rundt steinen enn de klarte å flyge. Vi ble vant til det, vi syntes ikke det var noe. Vi mistet ikke mange, det gikk stort sett bra, men det kunne ofte ha gått galt. Vi var oppe på Kopparfjellet, og det ble mørkeskodde. Tyskerne lå 500 m foran oss, lenger oppe i skråningen, så vi så dem mot himmelen når de murte dekning av stein, og så rykket vi framover mot dem et par hundre meter. Plutselig lettet skodda, og da skaut de mot oss noe forferdelig. Det ble vill panikk bak. Sverre Ingebrigtsen var den eneste som fikk en bombekastersplint som så vidt sneiet nakken. Det kom bare noen dråper blod. Tyskerne skaut over oss, og det var bare å springe på, og de løftet geværet jo nærmere vi kom dem. Bombekasterne var veldig treffsikre. Mitraljøsene deres var i forhold til våre vedlig overlegne.

Vi hadde dukbelter som krympet når de ble våte. Tyskerne hadde blekkbelter, og maskingeværene arbeidet dobbelt så hurtig som våre. De hadde vel 1200 skudd i minuttet, og vi hadde en 6-700. På den måten var de veldig overlegne, men noen skarpskyttere det var de ikke, det fant vi no ut.

Vi fikk hjelp av fransk-og engelskmennene, men det var langt ut på våren. Engelskmennene fikk beskjed om å trekke seg tilbake, og det var en stor skuffelse for oss. Når de trektes tilbake, var vi også nødt til å gå tilbake. Flyene som plaget oss kolosalt, var stasjonert på et vann på svensk side, trur jeg. Nesten hver time kom det sånne runder med fly. De tar nesten helsa av en, man får jo ikke sove. Det var livsfarlig å kunne finne på å lage varme, for hvis det var røyk, kom det som oftest en bombekastergranat. Selvfølgelig traff han aldri med det samme, for han måtte jo skyte seg inn. Men etter 3-4 skudd måtte du regne med at han traff. Men vi nådde å springe i dekning, for man hørte når de skaut ut, og så hørte man susen lenge før granaten kom ned. Og de flyene vi hadde, var jo latterlige greier, det var disse dobbeltdekkerne. Tyskerne var jo veldig overlegne der også, menså fikk vi noen engelske jagere som skaut gjennom propellen. Disse enmannsflyene var fantastisk hurtige. For et bombefly var det ingen sjanser til å komme seg unna.

EN ANNEN STORFJORDING, KALLE ERIKSEN FRA SKIBOTN, VAR OGSÅ MED I FREMSTE LINJE I DEN FØRSTE FASE AV KRIGEN. DETTE FORTALTE HAN TIL SVERRE ERIKSEN OG JAN OLE BERNYSEN:

Hva var årsaken til at du ble innkalt til krigstjeneste ved fronten i 1940?

- Det hadde seg slik at vi fikk vite det gjennom radio hos de få som hadde det. Og det skjedde den 9. april. Vi som var tjenestedyktige på den tiden, tok det med ro og ventet da på innkallelsen. Det gikk noen dager før vi fikk den. Blant de tjeneste dyktige var det noen fiskere som dagen før var kommet hjem fra Lofoten. På grunn av dårlig veiforbindelse ble vi ført med fiskeskøyta "Samhold" til Kvesmenes.

på kaia i Skibotn var det en hel del mennesker som tok farvel med oss. Selvsagt var stemningen laber. Noen tok det svært alvorlig, mens andre ikke riktig var klar over den vanskelige situasjonen som plutselig hadde rammet Norge. Da vi kom til Kvesmenes, var det møtt opp en åpen lastebil med andre som også var innkalt. Tilsammen var vi ca. 20 personer som da ble stuert sammen på lasteplanet. Det bar av gårde mot Setermoen. Dårlig vær og dårlige veier var det i den tiden. Fra turen kan jeg huske at det var en kamerat av meg som fikk sitte framme i bilen sammen med sjåføren fordi han var forkjølet. På turen til Setermoen stoppet vi en gang for å få oss noe varmt, og det var på Moen kafe på Storsteinnes. Den andre gangen vi måtte stoppe var like ved Setermoen. Da var tyske fly allerede i full gang med bombinga. Vi måtte komme oss ut av bilen og gjemme oss bak busker og steiner i nærheten. Da bombinga var over, kom vi oss til plassene der vi skulle møte fram. Vi overnattet i provisoriske brakker og fikk dagen etter utlevert utstyr og annet som var nødvendig i krig. Det ble gitt ordre om hvor vi skulle være, og om hvilke oppdrag vi skulle ut på. Jeg personlig ble lagfører for et lag på ni mann. Vi tilhørte 1.tropp, 6. kompani, 2. bataljon som etter oppholdet på Setermoen ble kommandert ut til Nyrud for å drive øvelser. Vår kaptein het Flagstad, nestkommanderende var Amdahl, og sersjanten bar navnet Moholdt. Etter øvelsene på Nyrud, ble vi beordret mot Narvik. Ved Kobberfjell satte vi opp stillinger og sperringer, for vi regnet med at tyskerne ville komme når som helst. Det fikk vi snart erfare med de mange og harde trefningene som vi hadde der. Jeg kan huske den første større trefningen vi hadde. Det var på Gressdalsvannet den 7. eller 8. mai, og da ble to såret og tatt til fange av tyskerne.

Det viste seg at vi hadde vært skarpskyttere, for vi fant mange gravkors som tyskerne hadde satt opp for sine falne kamerater. Naturligvis hadde vi også endel tap, og spesielt kan jeg huske en løytnant som ble hardt såret.

Som kjent måtte jo Norge kapitulere rundt 9. juni 1940. Dette var svært ergerlig fordi hadde vi fått holde på litt lenger, er det mulig at tyskerne var blitt

presset ut av Norge og inn i Sverige.

Har du noen gang opplevd å bli skutt på?

Ja, borte på Kobberfjellet var det harde trefninger . Skodda gjorde det slik at vi fikk ordre om å sette bajonettene på geværene våre i tilfelle nærkamp.

Som sagt så hadde jeg ledelsen for laget, og vi skulle sikre høyre flanke i et angrep mot to tyske maskingeværstillinger. Vi sendte da beskjed

til overkommanderende om at det var umulig. Men det kom melding tilbake

som sa at stillingene skulle angripes. Dette angrepet skulle finne sted

i 2 - $\frac{1}{2}$ 3 tiden om ettermiddagen. Jeg spurte da om noen ville gå fram og

speide, men ingen meldte seg frivillig. Jeg gav ordre om at vi skulle ha

50-meters luker, og jeg skulle gå fremst. Da vi startet framrykkingen

og var kommet et lite stykke på vei, åpnet tyskerne ild mot oss. Da det

smalt, slengte jeg meg ned i håp om at tyskerne ville tro at jeg var død.

Urørlig lå jeg i snøen fra skuddene smalt sånn i 4-tida til ca. 10-11 tida

om kvelden. Da var det blitt mørkt nok til at de ikke kunne se meg. På

turen tilbake til de andre, møtte jeg en kamerat fra Skibotn som var og

lette etter folk som var blitt borte under angrepet. Kameraten min og jeg

var svært sultne etter den harde dagen og ble da enige om at vi skulle

spise av den maten jeg hadde i ryggsekken. Da jeg åpnet sekken, kunne vi

se at det var gått to skudd gjennom den. Skuddene hadde flerret opp maten

og endel av kokekarene mine. Til slutt sier Kalle at en nok kunne være

ganske nær døden mange ganger.

KARL FIGENSCHAU VAR IKKE VED FRONTEN, MEN BLE MOBILISERT SOM VAKT I BYGDA.

HAN HAR SINE SPESIELLE OPPLEVELSER SOM ER NEDSKREVET AV TORILL LETTO OG

ANETTE PEDERSEN.

Jeg, som alle andre i bygda, ble mobilisert i 1940 da krigen brøt ut.

Vi møtte som kystvakter ned på Kvesmenes. En dag vi var på vakt for å

passe på båtene som kom inn fjorden, kommer en av kameratene springende

utover med geværet i handa. Jeg ble redd og spurte: "Hva er det?" Så svarer

han; "Inn til vaktsjefen". "Hva skal jeg der?" spurte jeg. Svaret jeg fikk var at "det får du høre når du kommer dit." Jeg dro innover til vaktsjefen som het Fritjof Olsborg. Da jeg kom dit, fortalte han meg at de hadde sett en mengde biler som var kommet inn til hotellet. Alt uvanlig måtte vi undersøke. Siden jeg snakket godt norsk, som Olsborg sa, så måtte jeg dra innover. Jeg nektet og sa: "Jeg er på vakt og kan ikke gå." "Du er avløst og skal gå," svarte Olsborg. Jeg dro innover til hotellet. Jeg gikk ikke inn i hotellet den vanlige veien, men lurte meg opp gjennom skogen. Inne på kjøkkenet fant jeg Andersen, hotellsjefen, Jeg spør hos ham hvilke biler han har rundt hotellet. Han svarer ikke. "Hvor er så dette folket?" spør jeg. "De er inne i salen," svarer han. "Hvem er de?" spør jeg. "Det sier jeg ikke," svarer Andersen. "Vel, du ser hvilket merke jeg har på armen og vet hvilken kar jeg er. Vi i militæret skal ha greie på alt uvanlig som foregår, og dette er uvanlig." Da sier han: "Nei, ikke gå. Det er regjeringa og kong Haakon som er her." Han bekrefter det. Da jeg kom tilbake til vaktsjefen, meldte jeg fra hvem som var der, kun i all hemmelighet. Alle skulle nemlig ikke få vite det. Noen dager etter får vi se et tysk sjøfly som kommer innover rett utafor vakthuset vårt. Vi rente i stilling alle mann overfor husene. Sjefen ble alene ned og gikk i dekning bak noen vedstabler i fjæra. Flyet kommer ganske nært og blinker blankt. Vaktsjefen tar en båt og ror ut. Vi ligger klare i tilfelle det blir spetakkel. En mann kommer i spissa, så ror de i land. Når vaktsjefen begynner å ro, blåser han i fløyta. Det betyr at faren er over. Vi gikk ned, og den mannen som stod i spissa var utenriksministeren, Koht. Han ser oppover og sier: "Det hadde ikke vært greit for tyskerne å lande her, det ser jeg. Det er ikke mange som hadde kommet seg på land."

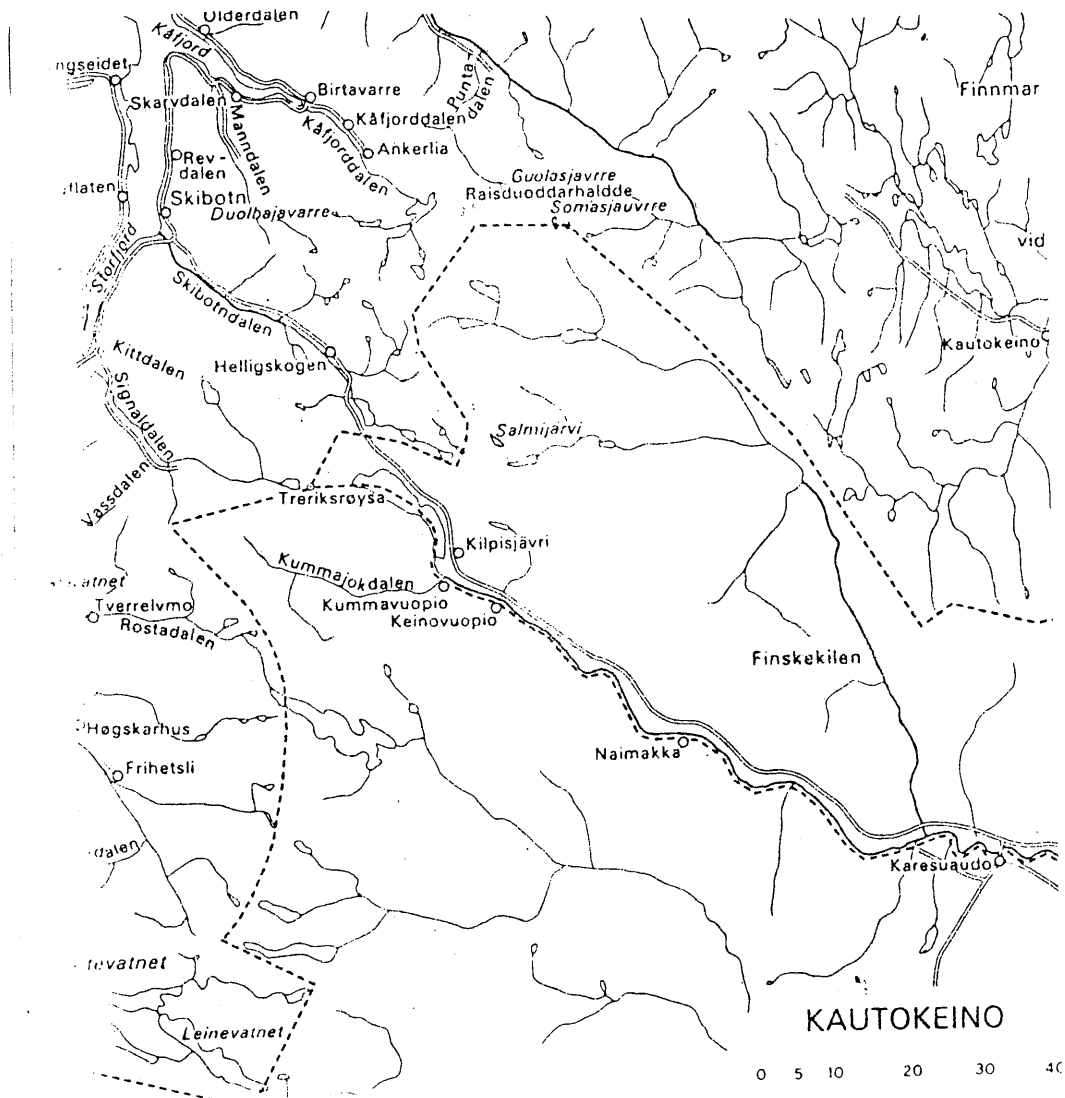
GRENSELOSING SVENSKETRAFIKK

I løpet av de 5 åra krigen varte, var det mange som krysset grensen til Sverige, ikke minst her i Storfjord. Utallige er de historier om folk som dro over grensen. Noen dro fordi de var blitt utskrevet til arbeid for tyskerne, andre fordi de måtte komme seg unna Gestapos lange fingre, andre var redd represalier på grunn av sabotasjevirksomhet og noen evakuerte over grensa. Det var mange som var kjente i dalene, spesielt i Signaldalen. Samholdet i bygda var godt, men lokale nazitilhengere fra Lyngenområdet var ofte på farten for å sirkle inn folk som drev med illegal virksomhet. I første fase av krigen tok folk seg stort sett over grensa aleine - det var ikke så mange tyskere i dalen. Etter hvert kom grenselosinga i gang, og tyskerne økte også sine vaktstyrker. I dalen stod folk klare til å hjelpe flyktningene. Og det var pålitelige folk, Alfred Nymo, Eyolf Rognli, Karl Fosshaug, for å nevne noen. Det er ikke få som har blitt loset opp gjennom dalen forbi Gappohytta ned Kummadalen og videre til Kummavuopio i Sverige. Mange storfjordinger har gått denne veien. Mange storfjordinger har gått den flere ganger. Endel har måttet snu på grunn av vær og føreforhold, og mange har slitt seg fram mil etter mil i djupsnø og iskalde elver. Atter andre slet seg fram over viddene i all slags vær i kurervirksomhet. Meldinger skulle fram og tilbake - meldinger som var viktige for den videre utvikling av krigen. De som loset, de som var kurer, kjente hver en sti, hver en stein, hvert et lite søkk, hver en bekk - de var vante fjellfolk.

Vi lar noen av dem berette om sine turer over fjellet, ikke bare de som loset, men også de som opplevde turen over fjellet.

HELGE DREYER FORTELLER OM SITT FORSØK PÅ Å NÅ SVERIGE:

Nesten alle som var arbeidsdyktig ble utskrevet til tvangsarbeid, og det var oppretta arbeidsnemnder i kommunene. Når tyskerne trengte folk, henvendte de seg til nemnda og sa at de skulle ha så og så mange mann. Noen ble sendt ut på øyene, og noen arbeidet på det stedet de bodd. Jeg fikk også en sånn innkallelse, og det var det mange som fikk. Da fant vi ut at vi skulle prøve å komme over til Sverige for å slippe å jobbe for tyskerne. Vi var 10 stykker, ni menn og en kvinne, som starta opp fra Signaldalen. Vi begynte å gå ca. kl. 5 fra de øverste gårdene i Signaldalen på fredagsettermiddag. Vi gikk til mangdags midnatt, da nådde jeg for min del ned til Signaldalen igjen. Da var vi bare tre. Da vi snudde på fjellet, var en gått åt. Han ble hentet ned etterpå og gravlagt i Sverige. Og flere var på tur. Det ble panikk og dem begynte nesten med neverett. Folk var så trøtte og slitne at de ville bare sove, og hvis de hadde fått det, så hadde de dødd. De ble så gale at de tok liketil kniven og sa til de andre at de skulle ha fred. Vi fant ut at det var for mange loser. Den ene meinte det, og den andre meinte det, og noen skulle gå etter kompass. Til slutt gikk dem rundt i tull. Det var forferdelig at det skulle ende slik. Der på fjellet var gode råd dyre. Jeg hadde en sånn militærkjele som jeg hadde med fra fronten. Dessuten hadde jeg en liten primus i sekken. Jeg kokte flere kjeler med vann som jeg gav til dem, og alle drakk. Det var oppmuntrende for alle når de fikk drikke varmt i en sånn situasjon. De holdt nå på å miste forstanden. De kasta til og med det lille brødet de hadde, klær og alt mulig for å lette på sekkene. Alle mente jo selvsagt at vi skulle gå ned mens vi ennå var i stand til det. Så det ble forslått at vi skulle gå etter kompass. Jeg sa at nå hadde vi gått etter kompass i flere døgn, og nå ser dere hvor vi er kommet. Lykken var at det var fint vær. Hadde været vært dårlig, hadde vi alle blitt av. Da vi begynte å gå ned, ble vi uenige. Vi var da to mann, jeg og Asle Hansen fra Skibotn som fant ut at det der gikk ikke, og vi ville heller gå etter den veien vi var kommet opp. Men de andre mente at det var bare tull.

Ruta som ble fulgt ved losing fra Signaldalen til Sverige

Etter flere timers gange ser vi to mann i det fjerne. Vi ble jo veldig engstelige, for vi trodde det var tyskere. Men vi var som sagt nokså sløv allerede da, så vi fortsatte. Men de var jo mer redd de vi møtte enn det vi var. De trodde jo akkurat det samme som vi. Den ene var Alfred Beck og den andre var en gutt fra Lakselvdalen. Den Lakselvdal-gutten hadde vært på tur innover før, men hadde måttet snu. Han hadde ikke lyst til å snu. Men da Alfred hørte det som vi beretta om at vi hadde mistet en mann, og at vi ikke kom fram, da sa han at han også skulle snu. Alfred hadde en 2-3 sauelår med seg i sekken. Da vi kom ned i skogbandet i Parasdalen, så var det så lyst at det ikke lot seg gjøre å passere Rognli, for der var det hirdpoliti. Så vi måtte vente til det ble mørkt. I denne her ledigtida begynte vi å steike kjøtt.

Når vi var fire mann, så minka det jo fort på kjøttet. Alfred putta beina i sekken. Og når det ble mørkt, starta vi ned Parasdalen. Når vi kom overfor Parasgården så sier lakselvdalgutten at han og han Alfred måtte gå den andre sida, for de hadde syklene hos han Anton Solli. Og vi hadde våre i plantefeltet hos avdøde Rolf Løkstad, på østersida.

Kolossalt mørkt var det den kvelden. Alfred og den andre fortsatte etter veien nedover. Og når vi kom ned til elva var det godt å få av seg skoene som vi hadde hatt på i flere døgn. Gjennomvåt var man helt til skrittet. Jeg satte den ene foten i elva, men da sa jeg til Asle at det er selvmord å legge på elva i kveld. Nei, vi fant ut at dette her gikk ikke. Men du skal tro vi jobba før å få på de skoene på igjen.

Mens vi var nede ved elva, hadde hirdpolitiet tatt han Alfred Beck.

De hadde fortsatt etter veien og ante fred og ingen fare, og så hadde de møtt de der karene. De stod i veikanten og lyste med lommelykt. Men lakselvdalgutten hadde komaga på skankan. Det var en liten luring det, det la jeg merke til, for han holdt seg alltid noen meter på attersida av alle de andre. Så med det samme hirdpolitiet hadde setta lommelykta på han Alfred som var fremst, så hoppa han av veien og i skogen. Men de oppdaga det og satte etter han. Men det skulle de ikke ha gjort i det trollete fjellet. Og vet du hva, han sprang da i eningen. Tyskeran kom etter, det blinka bare i lommelykta. Han sprang over Oteraksla, forbi Mortendalen gjennom Kjeldalen og til Lakselvdalen i ett. Men han Alfred visste vi ingenting av. Vi visste jo ikke av dette her for ei stund etterpå. Da hadde dem ført han Alfred opp til Rognli. Et par dager etterpå var han på Brenna.

For at Asle og jeg skulle komme oss nedover måtte vi låne sykkel hos ei lærerinne som bodde hos Olav Inseth. Vi kom oss omsider ned til Sverre Nystad litt lenger nede i dalen. Her fikk vi hvilt oss litt, for vi var ganske utkjørte begge to. Men syklene måtte vi ha tak i, og jeg måtte tilbake til Rolf Løkstad for å hente dem. Hos Løkstad fikk jeg vite at Alfred var tatt. Da jeg langt om lenge kom meg hjem, viste det seg at tyskeran hadde vært og spurt etter meg. Det måtte

være Alfred som de hadde pressa om hvem som hadde vært sammen med han. Tyskerne påstod selvsagt at det hadde vært flere i lag. Nei, sa Alfred, det var ikke flere. Jo, for han hadde ikke klart å spise så mye kjøtt. De så på de beina som han hadde i sekken. Alfred firte ikke en tomme, men det nytta ikke. Han havna på Grini likevel.

Når det kom beskjed om at de hadde notert navna våre - da var gode råd dyre. Kitdalen var full av tyskere, og det var hirdpoliti og tyskere i Signaldalen. Vi diskuterte hva vi skulle gjøre sammen med naboen.

Han sa at han ville gjerne komme med et godt råd. Vi tar spissa i kveld og ror over fjorden, foreslo han. Derfra går du videre opp Skogsspeiderdalen og over til Lakselvdalen. Han hadde en slektning som bodde der. Naboen skulle så lose meg over, han hadde gått flere ganger over fjellet. Det var da bare å ta samme sekken og ro over. Det var masse tyskere på internatet på Elvevoll. Vi måtte gå voldsomt høyt for å være sikker. Mørkt var det no. Ja, vi kom oss opp på fjellet. Der kokte vi kaffe. Tidlig om morgenen kom vi ned til Lakselvdalen. Vi banka på døra. Ja, han kjente Lunde som naboen min hette. Han var 100% nordmann. Lunde sov noen timer så gikk han tilbake, og i Lakselvdalen ble jeg. De fant ut at jeg måtte skifte navn, for det var så mye nazista i nærheten. De døpte meg om. Mannen jeg var hos, hadde hest. Og jeg kjørte ved. Avtalen var at hvis alt roet seg, så skulle han Lunde komme tilbake med beskjed. Og det gjorde han, men da var det allerede full evakuering. Det bodde som sagt mange nazista i nærheten, og de var nysjerrige og kom ofte bort og spurte hva slags kar som var kommet. Jeg måtte jo slå en bolt og fortelle at jeg kom fra Kåfjorden for der var det full evakuering, og at jeg var her og lette etter hus. Noen trodde selvfølgelig det, men noen tygde litt på det der. Men det gikk bra. Jeg kom meg nå tilbake igjen, og da var det bare å laste i skøyta og starte avgårde.

KARL FOSSHAUG BLE ARRESTERT AV GESTAPO I 1942. HAN VAR EN DYKTIG GRENSELOS. HER BERETTER HAN SELV:

Allerede i 1940 da Norge kapitulerte, begynte jeg å gå med flyktninger. Jeg ble arrestert i 1942 og sendt til Krøkebørsletta. Men jeg ble permittert av Gestapo-sjefen og fikk meldeplikt i Tromsø på Gestapo-kontoret hver lørdag. Men første lørdagen var jeg i Stockholm. Da jeg kom hjem fra Krøkebørsletta, møtte jeg Eyolf Rognli. Vi bestemte oss for å gå over til Sverige. Vi startet fra Paras - det var fullt av tyskere der da, men vi bare gikk og gikk til vi kom til Mokkaovuoma. Derfra gikk ferden videre nedover i Sverige. Eyolf gikk imidlertid tilbake til Norge.

Kan du fortelle ei historie fra losing du har vært med på?

Det var noen danske sjøgutter som rømte fra en båt på Storsteinnes. De kom opp Signaldalen. Jeg husker spesielt en av disse guttene, han hadde en støvel og en beksemsko. Jeg, Rolf Eriksen og Harald Frydenlund gikk sammen med disse guttene over. Rolf hadde hest med seg. En av danskene ble så dårlig at han måtte henge etter hestehalen igjennom snøfonnene til vi kom til Mokkaovuoma. Derfra dro guttene med posten. Sjøguttene var fremdeles dårlige, og jeg måtte utstyre dem med fottøy og ski. Men ski kunne de ikke gå på.

En jøde ved navn Smith, som hadde en stor forretning i Tromsø, lå også tyskerne etter. Han, frua og deres to barn kom til meg. Jeg bragte dem inn på fjellet til en sameleir ved et vatn, Der fant jeg en båt. Teltet mitt brukte jeg til å lage seil på båten. Og så seilte vi ned til en plass som heter Salmen, men der var det pakkis, så vi måtte returnere tilbake til Silas. Men da var hele det norske flykompani kommet dit slik at det ikke fantes soveplasser. Vi satt ved veggene og sov. Etter at vi hadde hvilt ut, måtte jeg gå hjem til Norge igjen.

KARL'S KONE, MAGDA, HAR DETTE Å BERETTE:

Han Karl ble arrestert i 1942 og jeg ble alene med ungene og alt . . .

at jeg, Fina og hennes barn, Harda og Annfrid, bestemte oss for å gå over. Men så var tyskerne ute ved brua nede ved elva. Vi hadde ordnet alt og var klar til å gå. Jeg hadde Kjell i Sekken, han var fire år den gangen. Da vi skulle til å gå, ble det et fryktelig leven, så det ble ingen gåing med meg. Fina og jentene hennes gikk, men de hadde lite mat og veien var lang. Maten tok slutt før de nådde svenskehytta. Kyrre Lockert, som også var kommet til hytta var dårlig. Han fantaserte i sult og ønsket seg hjem igjen. Harda og Annfrid skulle gå til ei hytte for å hente mat, men det var ingen snartur. Det var fire mil å gå. Etter å ha vært i hytta en stund, fikk søstra mi øye på en lapp og en hund. Hun sendte dattera på 10 år for å spørre etter mat. Hun sprang den ene haugen opp og den andre ned til hun endelig nådde lappen. Hun fortalte at de var i hytta og ikke hadde mat. Da lappen så at det var kjentfolk, ga han henne all maten han hadde i sekken. Etter å ha fått seg mat og litt hvile, gikk turen til Naimak. Derfra reiste de med båt til Karesuando. Jeg ble imidlertid hjemme til freden kom.

KYRRE LOCKERT VAR OGSÅ EN AV DEM SOM FORSØKTE Å TA SEG OVER TIL SVERIGE. HAN FORTELLER DETTE SLIK TIL KIRSTEN LOCKERT:

Vi gjorde forsøk på å rømme første gang i midten av august. Da hadde vi gjort alt klart og begynte å gå en sen kveld. vi gikk opp Loppuskaret og bak Polmakken. Der ble mor syk, og vi måtte snu. Hun hadde astma. Noen uker etter rømte vi igjen. Først gikk jeg og min søster Edith opp til Fosshaug. På kvelden kom mor og to nabojenter. Hjemme i stua hadde vi en tysker, og mor fikk det vanskelig med å rømme. Hun stelte fjøset som vanlig og gikk og la seg. Men hun lå våken og lyttet om tyskeren hadde falt til ro. Da hun var sikker på det, tok hun litt mat og hoppet ut av kjøkkenvinduet. Så syklet hun og nabojentene for å møte oss.

Da alle var vel på Fosshaug, satte Magda sin lille sønn på 4 år i sekken og vi skulle til å gå. Plutselig hørte vi et fryktelig liv i skogen. De voksne gjorde oss oppmerksom på at det var tyskere som hadde fest. Vi begynte å gå, men Magda fikk ikke. En som brukte å kjøpe melk hos oss, skulle følge oss. Da vi kom opp på fjellet, tok det slutt på maten. Men vi bare gikk. Nesten over grensen begynte jeg å fantasere. Jeg var helt ferdig og lurte på hvorfor vi var ute på jordene og begynte i stedet å gå hjem. Vi var nesten ihjelsultet, men da alt så mørkest ut, oppdaget Edith en hund og en same. Han var ganske langt borte, og hun la på sprang etter han. Da hun nådde han og hadde fortalt hvem hun var, gav han oss all maten han hadde i sekken.

I mellomtida hadde Annfrid og Harda gått ca- 4 mil ned til ei hytte i Sverige for å skaffe mat. Men innen de kom tilbake hadde vi vel ikke klart mer. Så slik kom vi oss velberget over streken. Først kom vi ned til Muonio, og så ble vi sendt sørover til Falun.

Grunnen til at vi måtte rømme, var at en i familien hadde rømt med en tysk soldat. Og da hadde vi det gående. Det var tyskere hos oss nesten dag og natt. Da var det jo ikke noen bru over elva, og midt på natta kunne tyskerne komme og skyte tre skudd i luften. Det betydde at mor skulle komme å ro dem over. Tyskerne var ute etter far, for de trodde han holdt skjult tyskere. Slik var det at far rømte først. Magne var såpass gammel at de kunne ta ham til fange, han var vel en 14-15 år den gangen.

EYOLF ROGNLI BEGYNNER SIN BERETNING OM GRENSELOSING OG SVENSKETRAFIKK PÅ DENNE MÅTEN. DETTE FORTALTE HAN TIL TORUNN, MONA, KIRSTEN OG TRINE: Alle som var motstandere av den tyske wehrmacht ble innblandet i grensetrafikken, og det var jo for såvidt hele Signaldalen. I Signaldalen var det ikke noen tvilsomme personer. Alle stilte på lik linje. De kaltes for jøssinger. I 1940 ble det organisert en viss motstand mot den tyske okkupasjonen. Da ble det organisert visse kontaktmedlemmer i

Før jeg går videre, skal jeg fortelle litt om hvordan den første delen av krigen forløp. General von Falkenhorst var leder for felttoget mot Norge 9. april. Oberst Sundlo, som var nazist, var sjef i Narvik, og der ble "Norge" og "Eidsvold" senket. Tyskerne møtte motstand på Gratangsfjellet. Etter kapitulasjonen 7. juni 1940 begynte losinga. Flyktingene kom til Lyngenfjord hotell og ble loset videre til Finland. Dette var den første losinga. Det var frivillige til den finske hær. I 1940 var få tyskere plassert i Signaldalen. Etter hvert i 1940 begynte alle restriksjonene - våpen, radio og annet måtte innleveres. Disse var viktige ting i motstandsbevegelsen. Vi hadde aldri drømt om at krigen skulle vare i 5 år. Men motstandsbevegelsen ble etterhvert bygd opp. Det var mange forskjellige grupper rundt om i bygdene. Alt var hemmelig, men visse kontaktmenn var oppretta på et tidlig tidspunkt bl.a. Leigland på Lyngseidet, Marius Grønvoll på Furufleten. Disse hadde kontakter uti distriktene og dalene. Det var mange som drev med grenselosing bak ryggen på tyskerne. Etter hvert kom også tyskerne hit og laget forsvarsstillinger i dalene og oppe på fjellet i Signaldalen og Kitdalen. Flyktinger til Sverige var det lite av på det tidspunkt. Svenskene var strenge, og de første nordmenn som kom over ble utlevert. Den norske legasjonen ble opprettet, og da ble forholdene bedre. Denne legasjonen ble styrt fra Regjeringa i London. Grenselosinga forgikk på denne måten: Hovedkontaktmannen hadde kontakter i bygdene. Når beskjeden kom, måtte vi bare ta gjengen og få dem over grensa. Dette foregikk fortrinnsvis om natta. Karl Fosshaug ble tatt for grenselosing i 1942 og ble satt på Krøkebørsletta fangeleir utenfor Tromsø.

Hovedstrømmen av flyktinger kom i 1942/43.

Vi gikk alltid der det var dårligst terreng. Vi måtte være kortest mulig tid borte, for ellers kunne det vekke mistanke. Vi var klar over at hvis vi ble tatt, så ble vi skutt. Mange var blitt hjulpet av disse flyktingelosene. Omtrent bestandig var vi bevæpna selv om det var ulovlig. En vinter kom en sjømann gående opp dalen. Han hadde haiket med en tysk bil til Kitdalsbrua. Han gikk videre opp gjennom dalen etter

rette plassen. De sendte han da videre til meg. Dette var om vinteren, og han kom i småsko, og han hadde en brun håndkoffert i handa. Han skulle til Sverige. Da han kom til Rognli, gjorde jeg han oppmerksom på at jeg hadde pistol i lomma. Hvis han var jøssing, var han kommet til rette plassen. Men hvis han var det motsatte, kom han seg ikke videre. Gutten var glad for at han hadde truffet på de rette karene, men jeg undersøkte om han hadde noe på seg for sikkerhets skyld. Jeg ordnet han ski og sko, og om kvelden klokka elleve startet vi. Jeg førte han helt over grensen og ned til Gonnadalen. Og dit gikk han. Jeg vet ikke den dag i dag hva han hette. Om høsten var det jo lett å gå over, men om vinteren var det verre. Det var ikke alle som var like flinke til å gå på ski. Poenget var å komme seg usett inn til bygda, og samtidig komme seg usett ut av bygda slik at ingen fikk mistanke. Man kunne ikke prate med naboen om hva man hadde gjort om natta, eller hva man skulle gjøre neste natt. Etter hvert begynte det å brenne under føttene mine og jeg måtte rømme. Da jeg var i Tyskland, måtte jeg skrive under på et papir om at jeg aldri skulle sette meg opp mot den tyske wehrmacht, men da jeg kom hjem begynte jeg å arbeide mot tyskerne som aldri før. Den 23. februar 1943 rømte jeg sammen med dyrlege Grøholdt. Jeg kom til Vassdal gård om kvelden og hadde da pakket sekken ferdig. Tida og alt var klart, og da jeg kom inn på gården så jeg Grøholdt stå der og smøre skiene. Med det samme han ser meg, sier han: "Hva tid skal vi dra?" Og det var lett for meg å svare at vi drar klokka 11. Og da dro vi over godt bevæpnet utenom de børsene vi hadde gjemt i skogen hjemme. Det var klart at det var en årsak til at man dro over, og dette kunne jeg nevne litt om.

Etter at jeg kom tilbake fra Tyskland, begynte man med illegalt arbeid. Jeg kan begynne med å nevne Skibotndalen. Der begynte da firmaet Holst-Larsen å bygge veien over til Finland. Det var mange sjåførere som kjørte grus. Flyktninger kom hele tiden, og vi hadde dem med på gruslassene

oppover dalen og bare pekte - der skal dere gå for å komme til Sverige. Dette gikk veldig bra. Ingen ble tatt. Det var i grunnen en lukket bok om dette arbeidet, men man visste hvor man skulle henvende seg for å få til dette.

I bygda kjente man jo hverandre, man visste hvem som var nazist, men det man ikke visste, var hvem som var femtekolonister. Men det var få av dem. Likevel kunne man ikke stole på alle, for endel har jo veldig lett for å prate om sine bragder.

Sabotasje ble drevet av alle som var mot tyskerne. På Brenna ble det gjort endel sabotasje. Vi satte opp brakker for tyskerne. For at brakketaket skulle rase ned av snøtyngden om vinteren, ble det saga hakk i sperrene. Det store vanntårnet på Brenna har dere sikkert sett. Der skulle tyskerne anlegge vannverk, og der ligger en masse rør nedlagt fordi hele Brenna var en stor tysk leir. Disse rørene ble også lagt ned av sabotasjegrupper. Etter som rørene ble gravd ned, ble det slått trepropper i dem. Tyskerne fikk aldri en dråpe vann i noen av de rørene. Hadde de gravd opp ledninga og oppdaget hva som var gjort, hadde sikkert en eller annen av arbeiderne blitt skutt. Slikt forgikk også i Skibotndalen. Vi kunne ikke f.eks. slå hull i bensinfatene. Vi måtte åpne spunset så bensina rann ut. Det gjorde vi i massevis. Det høres jo veldig lite ut, men når vi tenker på at tyskerne fikk hele verden mot seg til slutt, og når man tenker på den sabotasjen som var, så monnet det litt. Et gammelt ordtak sier: Det gjør monn når musa pisser i havet. Du kunne tappe den tyske wehrmacht, og det tærte jo på deres ressurser. Rett før vi skulle over til Sverige i 1943, stod det noen biler borti bakken. Det var et aggregat der. Vi kunne ikke sprengre det hele i luften, for da ble det en kraftig smell, og vi ble oppdaget. Vi kappet i stedet opp dynamittgubber, satte i kvaall og svart lunte, skrudde pluggene ut og så slapp vi dynamittgubbene ned på koppen. Den bilen starta ikke mer. Det var selvsagt farlig å gjøre slike ting, men ingen ble tatt for slikt arbeid her. En gang vi arbeidet på Brenna, skulle vi brenne en masse rask og rusk. Etter at vaktposten var gått i skjul, hev

mulig for vi var jo sikre på å vine krigen.

KARL FIGENSCHAU HAR SELV LOSET LITE, MEN HAN HAR HJULPET ENDEL OVER GRENSEN. NÅR NØDEN VAR SOM STØRST, GIKK HAN OGSÅ PÅ HANDELSTURER TIL SVERIGE. TORILL OG ANNETTE HAR NOTERT NED DET HAN FORTALTE:

Jeg har loset veldig lite, men med min hjelp har ganske mange som har kommet seg over fjellet. Første gangen var det en stor flokk som gikk over, 18 stykker. Jeg har også hjulpet to tysker desertører over til Sverige. Til den ene som hadde med seg en dame, tegnet jeg et kart, men de gikk feil og kom over til Skibotn. De kom til en som ikke var tyskvennlig,. Fra Skibotn gikk de samme veien som de var kommet og nedover mot grensen. Men igjen gikk de galt. I stedet for å gå mot grensen, gikk de vestover og kom ned Signaldalen. De traff en gammel mann som måtte følge dem over fjellet. Da kom de fram. De hadde heftet 14 dager på turen fra de gikk herfra Kitdalen og til de kom over til Sverige.

En annen tysker hadde desertert fra Finland og kommet over til Norge. Han snakket flott svensk. Tyskerne bodde i huset da han var her. Han satt og pratet svensk med tyskerne. Han hadde tegnet kart over Signaldalen og spurte meg hvordan han skulle gå opp gjennom dalen. Senere fikk jeg høre av den norske vakten som lå ved grensen at han hadde kommet seg vel over. Før disse tyskerne loset jeg to tsjekkosllovakere over. De hadde gått fra Lyngseidet og hit. Jeg visste ikke noe om dette, for det var kona og de to eldste ungene som hadde tatt i mot de to. Dette var en fredagskveld. Morgenen etter vekker kona meg og sier at jeg ikke skal vekke ungene, for de har vært ute i natt. Da fortalte hun at de hadde gått med de to tsjekkerne opp gjennom dalen. Jeg likte ikke dette, for jeg visste at tyskerne lå i fjellene. Lørdag etter arbeid gikk jeg for å se, og jeg fant tsjekkerne inne i skogen - helt åtgådd. Jeg visste om en torvgamme litt lenger inne, og viste dem dit. Begge to stupte ned på benken som var der. Jeg hentet mat til dem og lenger utpå lørdagskvelden var jeg og så til dem. Den ene av dem snakket

veldig godt norsk. Jeg hadde folk oppe i Signaldalen som gikk hver mandag over til grensen med bud til den norske avdelingen der oppe om hvordan det var med tyskerne her og hva de drev på med. Jeg syklet oppover, og ganske riktig - de skulle få bli med over på søndagskvelden. Søndagskvelden loste jeg de to flyktingene til huset de skulle overnatte i til mandagsmorgen. Tsjekkerne var redd, for det var fullt av tyskere som lå på et jorde. De satte seg ned under fjellfoten. Jeg gikk ned og tok kontakt med losen deres. Det var mørkt da, så det var ikke farlig. Men det var tyskere som satt og drakk i huset hans. Vi bragte tsjekkerne ned i saufjøset. De fikk mat der av kona i huset. Karen som skulle gå over var ikke i form, så det ble ikke noe av den turen før på tirsdagsmorgen. Da gikk de over. Jeg fikk seinere brev fra han som kunne norsk. Det kom til tollstasjonen overfor Narvik, men jeg fikk det ikke før etter at tyskerne hadde kapitulert. Han skulle være i Sverige til han fikk lov til å reise til Tsjekkoslovakia. Kameraten var reist over til England. Under okkupasjonen var det lite matvarer å få tak i. Tøyvarer fantes omtrent ikke. Da handelsmannen rømte over til Sverige, ble det dårlig med varer for oss som bodde rundt her. Et halvt kilo margarin kunne vi få nå og da. Kona og jeg ble enige om at det ikke var noe annet å gjøre enn å pakke sekken og gå over til Sverige og handle. Hun strikket varer som gav flott valuta i Sverige. Jeg kunne ha varer med meg tilbake for ca. 100 kr. Rett før jul manglet vi tøy til klær. Jeg snakket med forretningsdama og sa at jeg ikke hadde penger. Jeg fikk ta stoff på krita, så det ble dresser til guttene til jul likevel. Ingen av naboene visste at jeg hadde vært i Sverige. Kun en gang har jeg blitt antastet. Det var av et svensk rekognoseringsfly. Som vanlig hadde jeg ca. 30 kilo på ryggen. Jeg så opp og oppdaget et hvitt svensk sly som gjorde en ring og fløy tilbake. Dette gjentok seg to ganger til. For hver gang litt lenger ned. Jeg så ikke opp - gikk bare for full speed. Det snudde og kom ikke mer tilbake.

I TYSK FANGENSKAP

Tyskerne bygde flere fangeleirer i kommunen. Det var leir på Brenna, i Kitdalen og i Skibotn. Dessuten var det fangeleirer og Gestapohovedkvarter i Tromsø. Selv om mange av disse fangeleirene var laget for russere, fikk mange storfjordinger føle både hvordan Gestapo og fangeleirene fungerte. Enkelte satt i fangeleirer i Tyskland, noen satt i Tromsø og på Grini. Her forteller et par av dem hvordan det var å være i tysk fangenskap i Norge eller i Tyskland.

I DET FØRSTE KRIGSÅRET BLE EYOLF ROGNLI ARRESTERT OG SENDT TIL TYSKLAND. HER FORTELLER HAN HVORFOR HAN BLE TATT, OG HVORDAN OPPHOLDET I TYSKLAND VAR.

Årsaken til at jeg ble tatt, var at jeg var innehaver av våpen og sprengstoff. Jeg ble dømt for 2½ kg dynamitt, som jeg hadde kommet på ærlig vis. Og dynamitt fantes på alle gårdene før krigen. Det ble brukt til å sprengne stubber, stein og tjererøtter. Det ble satt i gang razzia i bygda etter radioer, ammunisjon og våpen. Og sprengstoffet hadde jeg under senga på loftet. Jeg var ikke redd for den dynamitten siden man var vant med å ha slike ting på gården. Men det ble forferdlige greier av dette. Jeg ble dømt til 16 mnd. fengsel. Samtidig med at jeg ble fenglet, fant de i vedskjulet hjemme på Rognli 925 krageskudd og 2 krager. Hvis det den gangen, hadde vært 1000skudd og 4 krager, hadde det vært dødsstraff. Det var loven som herskapet hadde satt opp. Far og bror min, Håkon, fikk da 3½ års tukthus for ammunisjonen og de to våpnene. De to våpnene de ikke fant var innpanelt i veggen hjemme på Rognli, og der stod de til krigens slutt.

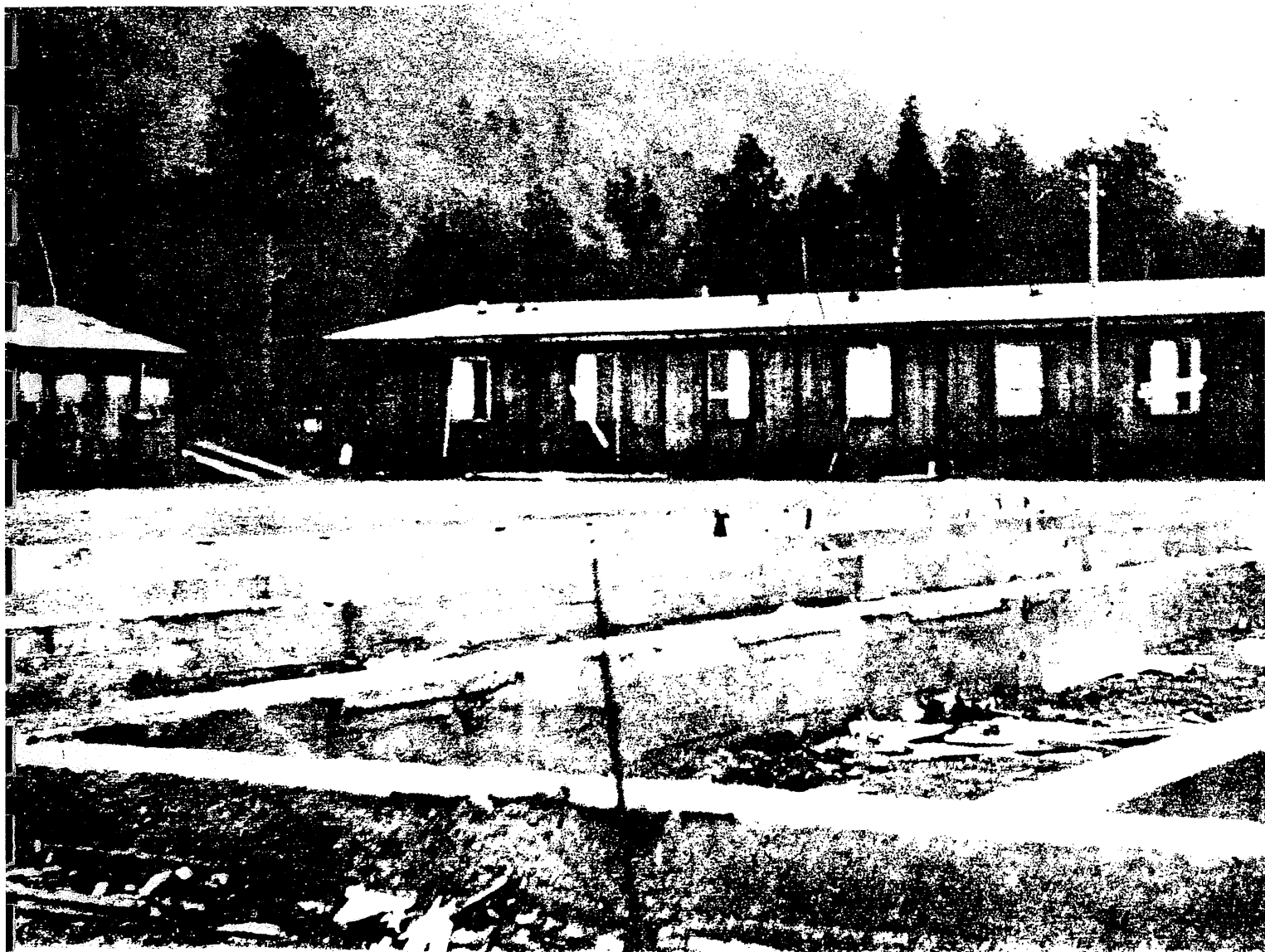
Hvor ble du dømt? - Vi ble transportert til Tromsø til Gestapokjelleren under det gamle kretsfengslet. Vi ble dømt der og fikk ikke lov til å ha forsvarer. Vi ble bare satt ned på en benk, og jeg husker at en sersjant som satt der, sa at vi skulle heller vært skutt enn dømt. Der satt vi da i 3 uker alle sammen på en enecelle. Vi ble deretter transportert til Oslo. På Akershus festning satt jeg på enecelle i 3 uker. Påskedagen 1941 ble mange fanger fraktet med et stort skip - en 10.000 tonner - som het Tjuga av Hamburg. Vi lå og rak hele første påskedag i 1941. Det er ikke alltid at påsken var like hyggelig for alle. Ferden videre gikk inn i svensk farvann, til Gøteborg, og videre til Stettin i Tyskland. Der ble vi innestengt i ei kuvogn, 24 nordmenn, derav 3 kvinner. Disse nordmennene var fra forskjellige steder i Norge, og det var politiske fanger. 36 timer tok toget fra Stettin til Hamburg. Der ble vi da putta inn, og det første vi fikk på bordet var et spann med sur fisk.

Da vi kom av toget i Hamburg, ble vi møtt av 24 politimenn som hadde en kjettingstump med tverrbolt igjennom, og slik ble vi lenka sammen. Det første de spurte oss om, var om vi skulle skytes eller henrettes. Dette er et bevis på hvor ofte disse politimennene var vant til å ta mot folk som skulle henrettes eller sendes til gasskamrene.

Den vanlige dag for oss som fanger var mangesidig. Det var opp klokka 6 om morgenen. Om vinteren og våren klistra vi papirposer. Man måtte holde et visst kvantum pr. dag, ellers ble matrasjonen beskåret. Når vi ikke klarte å holde det antall poser som var bestemt, ble vi fratatt 1 brødskive. Maten vi fikk, bestod av vann for det meste, men vi fant av og til en kjøttbit i noe som skulle være kjøttsuppe. Mye av maten var grønnsaker og poteter, og det var det som holdt liv i oss. Brød var laget av svart "potetmel", smøret var nærmest som sur geitost. Salt brukte vi også på brødskiva.

Under oppholdet i Tyskland var far, Håkon og jeg bare 100 meter fra hverandre. Når vi skulle treffe hverandre, måtte vi søke høytidelig. Det var ikke bare å gå på besøk. Far og Håkon arbeidde med minerensing og tilintetgjørelse av håndgranater (blindgranater). Om våren ble vi kjørt ut på en planteskole og jobbet 12 timer om dagen. På planteskolen diktet vi ofte sanger når vi jobbet.

Den tyske uniformen var laget av tremasse fra brennesle. Brennesle ble dyrket på store plantasjer. Inne i mellom brennesla vokste ugress som ikke skulle være der - det måtte lukes. Hendene våre ble så opphovna fordi vi ikke fikk ha noe på hendene. Tok vi ei fille rundt handa, kom vakta og rev

Rester av fangeleiren på Brenna

den bort. Vi fikk ikke noe hjelp selv om det svidde aldri så mye. Det eneste som hjalp for brennesle, var urin.

I denne fangeleiren ble de russiske fangene innstengt i et gjerde for seg sjøl - vi andre fikk jobbe ute på marka. Slagsmål var det rett som det var. Franskmennene var aggressive. Inne på den store salen var det alt slags folk, tilsammen en 70-80 mann. Vi var jo normale, men vi var blandet sammen med alle slags forbrytere av Tysklands eget folk.

På planteskolen gikk vi ofte og sang for oss sjøl, men jeg husker dessverre ikke mer enn et vers:

Først så tar vi Hitler, han henger vi opp ned
 og så tar vi Göring, han heng vi like ved.
 Quisling henger vi med bena opp
 på siden av von Ribbentrop
 det blir en samling fin
 av fire tyskersvin.

I Hamburg sang vi denne sangen:

Til Hamburg der kom vi en strålende dag
 tyralleri, tyrallera,
 der fikk vi jo surfisk til alles behag
 tyralleri, hurra.

HEGGELUND ÅRLAND SATT OGSÅ I TYSK FANGENSKAP. HAN BLE ARRESTERT OG HANS FERD ENDTE PÅ GRINI DER HAN SATT TIL FRIGJØRINGA. DAGFINN ÅRLAND OG ARILD STENBERG HAR NOTERT NED HVA HAN KUNNE FORTELLE.

Hvordan var fengslene på Grini? Maten var dårlig, og jeg tapte 16 kilo på tre uker. Trondhjem kretsfengsel var verst - det var streng disiplin der. 5 minutter fikk du lov til å være på klosettet.

På Grini var det nå litt bedre - det var nå etter som man sjøl tok det.

Det var mye eksersis og endel kolbestøt ble det, så jeg har vært mye

plaga med ryggen siden.

Var det bare norske fanger på Grini? Det var 6.000 fanger fra 16 nasjoner, og kontakten var særdeles godt med russerne. Det var og nazista som satt inne, men dem ville vi ikke ha noen kontakt med. Men det var ikke forskjell på folk - til og med Trondhjems rikeste mann satt inne, og han fikk ikke bedre behandling enn vi.

Fikk dere høre noen nyheter på Grini? Ja, det hørte vi hver eneste dag. Det var radiooperatører der. Og det var en sender på Lødingen.

Tyskerne klarte ikke å peile den inn. De visste at det var en sender der. De tok krysspeiling på land og hadde et krigsskip på havet. Men de fant den ikke. Men så var det en gang at kona til lensmannen ymtet noe om det foran noen tyskere. Dagen etter ble hun tatt til kontoret. Hun måtte ut med hvor hun hadde hørt det.

Visste de noe hjemme om at du satt inne? Ikke til å begynne med. Ikke før jeg kom til Vaktstua på Kvesmenes. Jeg var to døgn på vaktstua på ei celle. På den vaktstua var det to jenter som var skrevet inn på tvangsarbeid. Han pratet godt norsk og spurte kor jeg var i fra og om jeg kjente de to jentene. Jeg kjente dem godt for den ene var søskenbarnet mitt. Han fortalte at jeg satt der til de to jentene og så fikk de hjemme vite det. Men jeg fikk også smugla brev ut da jeg satt i Tromsø.

Visste de hjemme at du ble sendt til Grini? De visste ikke det akkurat så nøye, men da jeg smugla brev ut fra Tromsø, skrev jeg at jeg sikkert ble sendt sørover. På Krøkebørsletta i Tromsø satt bl.a. Ingjald Leigland, rektor på Solhov, Aldor Ingebrigtsen fra Tromsø og redaktør Sverre Larsen fra Tromsø samt fylkesmann Gabrielsen fra Finmark. På Grini laget fangene mange fine ting av simple materialer. Det ble bl.a. laget sigarettmunnstykker av tannbørster, dessuten tobakksesker og små piper o.s.v. Tyskerne kunne være ganske greie og kalte oss ofte bare for kamerater.

Var russerne og de norske fangene sterkt knyttet til hverandre? Ja, det vil jeg si. De delte maten med oss, og sigaretter la de mellom radiatorene og veggen.

Hvor mange måltider fikk dere om dagen?

Vi fikk tre. Vi hadde 250 gram brød. Det skulle vi ha til 2 måltider
Til middag fikk vi noe de kalte for storm. Det skulle være en
ertesuppe. Når vi spiste, var det 43 på et bord som var beregnet for
18. Av og til var det 2 små sild og 2 poteter til middag.

Fante dere noe mat etter måltidene? Ja, mat fant vi ute i søppelhaugene,
bl.a. sure potetskall. Det brukte vi til potetkake. Så fant vi sild-
hoder som var trødd ned i søppelhaugen. På Fornebu jobbet vi endel
der var det bedre mat.

Hvor lenge satt du på Grini? I 4 måneder. Jeg kom hjem den 10.mai.

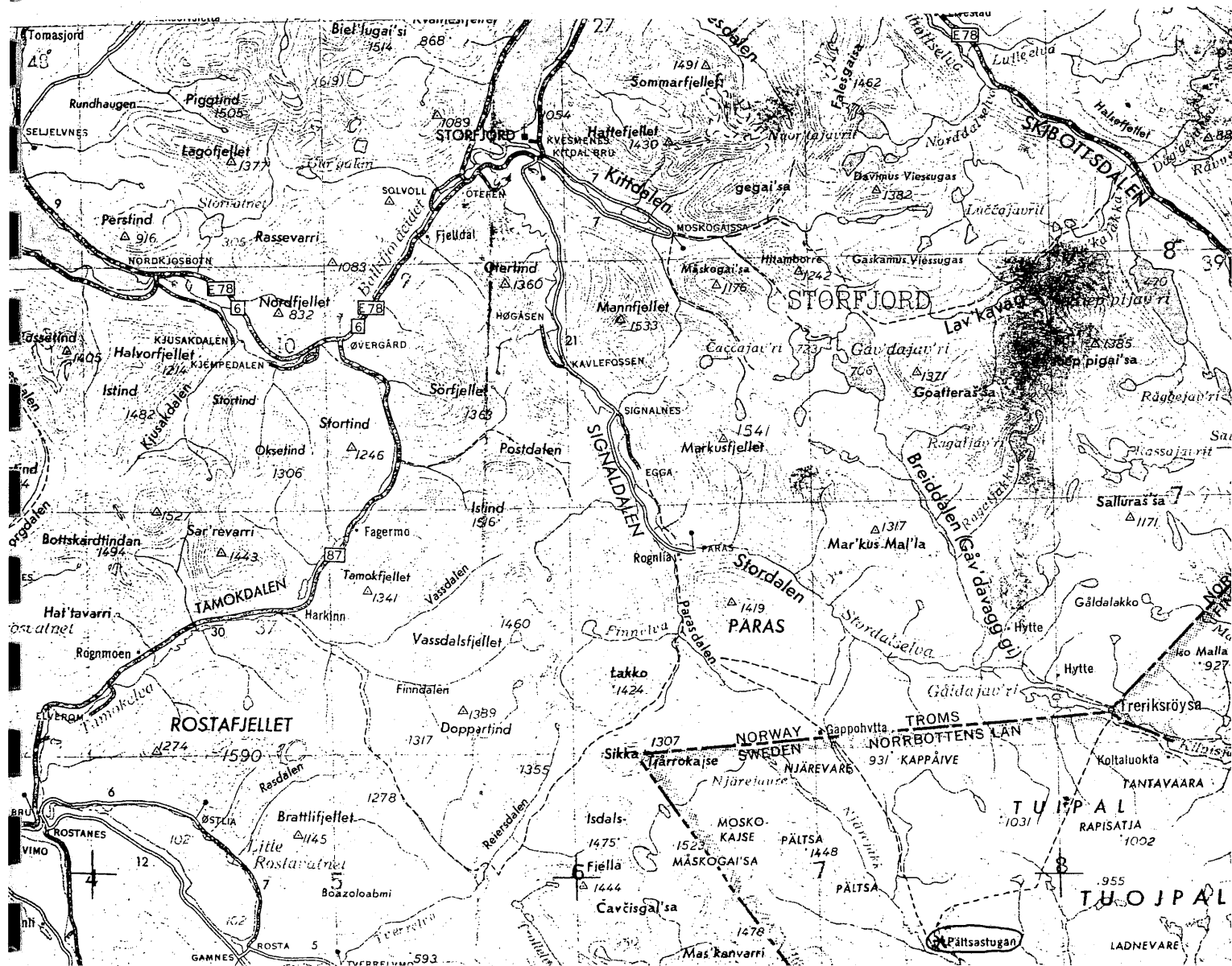
Da vi kom ut, kom det nazista inn. De gråt - vi jublet.

Jeg ble transportert hjem med tog fra Oslo til Narvik og med buss fra
Narvik til Storsteinnes.

ET TERRETNING

I løpet av de 5 åra krigen varte, dro mange fra Storfjord over til Sverige. For enkelte var Sverige bare et midlertidig oppholdssted på en ferd som kunne gå til andre land. Etter hvert ble det imidlertid bygd opp en norsk motstandsbevegelse i Sverige og på grensa mot Troms ble flere etterretningsstasjoner bygd opp.

Etterretningsstasjoner som hadde til oppgave å bringe meldinger fram og tilbake over grensen, og som brakte meldinger videre til England. Samtidig ble det drevet kurervirksomhet. En av disse etterretningsstasjonene var PÄLTSASTUA ca 12. km fra grensa mot Norge. På kartet under er stua merket med en ring.

PÅ MILITÆRT OPPDRAG I SVERIGE. EYOLF ROGNLI FORTELLER OM SITT
OPPHOLD PÅ PÅLTSASTUA I SVERIGE SOM BLE BRUKT SOM ETTERRETNINGSSTASJON
FOR NORSKE MYNDIGHETER.

Da jeg kom fra Tyskland, hadde jeg tapt 22 kg i vekt, men man kom seg jo fort når man kom på bondebygda. Man fikk krefter til å begynne å sabotereselv om man hadde underskrevet på et papir om at man aldri skulle drive med slikt mer. Man kunne ikke la være, og jeg fikk god hjelp av andre. De fleste rømte til Sverige når det begynte å brenne under føttene på dem. Nazistene var på jakt etter oss, men vi klarte å komme oss over til Sverige. Alle sabotørene i bygda var omringet, og det var ikke mulig for oss å være her lenger. Vi måtte da til den norske legasjonen i Stockholm for å fortelle hva vi besto av. Vi ble sendt ut på skogsarbeid for å gjøre rett for oss. Vi likte arbeidet og tjente penger (ca. 25 kroner dagen).

Vi hadde ikke vært der så lenge før vi ble innkalt til den første militærforlegning i Sverige. Alt der var bare sivilt. Vi hadde ikke gevær, bare trepinner. En meget god begynnelse.

Plutselig en dag ble jeg innkalt til Stockholm og da var jo spørsmålet: Vil du ha oppdrag for oss og reise til Norge? Det var jo klart ja med en gang. Ikke for at man var så veldig begeistret for å gå i tømmerkogen i Sverige - eventyrlysten var sterk, selv hvor livsfarlig det enn måtte være.

Så var jeg i Stockholm og ventet i ca. 1½ måned. Før å utnytte tiden søkte jeg meg inn på en sveiseskole. Det er det eneste fornuftige jeg har lært under hele krigstida - det andre var bare djevleskap alt.

Plutselig en dag kom det beskjed. Du skal møte i Norge i Parasbotn ved grenserøys nr. 92. Bak den røysa skal det være noe som jeg skulle ta med meg hvis det da ikke sitter en mann der. Alene dro jeg til Kiruna og derfra videre til Karesuando. Det var i juni. Da jeg kom fram

fire av de som lå på Pältsa: Fra venstre: Nils og Henning Rognli, Håkon Gyllingmark og Eivolf Rognli

ter en av mine nærmeste naboer bak grenserøysa. På turen var jeg styrt med maskinpistol og pistol. Naboen var forøvrig en meget milorimann under hele krigen. Der sitter han med det som jeg skal ha med. Jeg leverte da fra meg det som jeg hadde med. På mange ke oppdrag ble tusenvis av kroner avlevert. Penger måtte til for skjellige formål bl.a. til reiser, fotografering av tyske leirer stillinger. Dette kunne bidra til å finne ut antall mann, offiserer . Hemmelige dokumenter var nesten dagligdags kost for den slags ertvirksomhet. En gang var vi her ned på Åsen og hentet slike, annen gang ved Signalnes bru. Da hadde jeg forøvrig med meg to osendere som ble overlevert til en Tromsømann. Hva han hadde til vet jeg ikke. Jeg måtte bare ta "pakkenellikken" med og forsvinne over Sverige igjen. Slik gikk arbeidet. For å lette dette arbeidet basene bl. Pältsa opp et. Der lå jeg til krigens slutt.

Disse basene var underlagt en sjef som i dag er stortingsmann, Håkon Kyllingmark,

På disse kureraturene brukte vi fra Stockholm 2 døgn med bil til Karesuando. Derfra måtte man gå til fots fra Karesuando til Pältsa. Det tok 2 døgn. Det var en 13 mil eller noe slikt. Det tok ei hel uke før vi var tilbake. Som regel gikk vi alene på slike kureroppdrag. Det var alltid best å gå alene. Da har du bare deg sjøl å dekke og bare deg sjøl å ta vare på. Basen som ble oppretta på Pältsa drev med spionasje, etterretningstjeneste. Meldinger om tyskerne var av verdi både for Stockholm og London.

Vi hadde to telegrafister liggende i Naimakka i det tyskerne trakk seg tilbake fra Finland over til Norge. Den kinoen fikk vi jo se mye av, for de sprengte jo hver ei bru etter hvert som de kom. Ved Ropinsalmi lå det en hel armé av tyske offiserer. Disse to telegrafistene som var ganske frekke, var over hos tyskerne i sivile skinnjakker og festet hele natten sammen med offiserene. Den ene snakket flytende tysk. De gav seg ut for svensker. Etter at tyskerne hadde festet hele denne nyttårshelga var det bare for disse to norske telegrafistene å sette seg ved apparatet og tikke beskjeden over til England.

Våre oppdrag var normalt å betegne som commandosoldaters. Utstyret fikk vi fra Amerika. De amerikanske bombefly nødlanda i Sverige (Bromma). Etter min oppfatning har det aldri vært snakk om nødlanding. Sverige var verdens største spionrede under annen verdenskrig. Tyske troppe-transporttog kjørte gjennom Sverige. Svenskene klarte å sno seg gjennom hele krigen - de gjorde ikke noe annet enn å tjene penger på krigen. Dersom det ble krigshandlinger i Indre Troms, skulle vi være kjentfolk og skulle drive med sprengning. En stor oljetank på Kvesmenes hadde vi rekonstruert en nøye plan over. Vi skulle gå langs Hattelia og krype gjennom stikkrenna. Tanken skulle sprenges, men i dette tilfelle ble det bare med planlegginga.

Vi hadde også mange oppdrag for flyktningene, men på slutten av krigen ble

det sendt opp spesielle folk som skulle ta seg av flyktingene.

På basen måtte en jo ha litt tidsfordriv. Når det var uvær, måtte vi ha noe å gjøre. Vi spilte mye kort, bl.a. poker med sigaretter.

Over trekanten (norge, Sverige og Finland) kom flya fra Bardufoss (U-52).

Flya kutta snippen og fløy rett over basen vår, Pältsastua. Når vi hørte dem komme, gikk vi i stillingene våre. Vi skjøt en masse skudd, men fikk aldri ned et eneste ett. Når jeg så flya etter krigen, bestod dem jo stort sett av papir. En gang vi var på oppdrag i Parasbotn, åpna vi ild mot tyskerne. Vi var 5 mann og de 70. De gikk bare i dekning, og vi forsvant bak en stein. En patrulje kom forbi oss, men de rørte vi ikke. Vi hadde ikke lov til det.

Da Tirpitz ble bomba fikk England værmelding fra vår base.

Vi visste at noe skulle skje, men ikke hva. Om morgenen kom 38 fly som fløy inn over Moskovarre. 2 fly kom tilbake over Sverige - de var skadeskutt.

vi hadde ikke lov til å ta kontakt med et eneste menneske i bygda. Jeg stod overfor Rognli og så mot garden, og så mor og søster mi på gården, men vi kunne ikke gå hjem. Jeg lå en gang oppe ved Atkipa ved Signalnes bru. Onkelen min gikk forbi - jeg kunne hivd en pakke med sigaretter til ham, så nær var jeg.

Det var bää at krigen slutta så knapt, Mot slutten av krigen fikk vi se mer enn vi trodde det var av tyske etterlatenskaper.

RUSSEFANGER

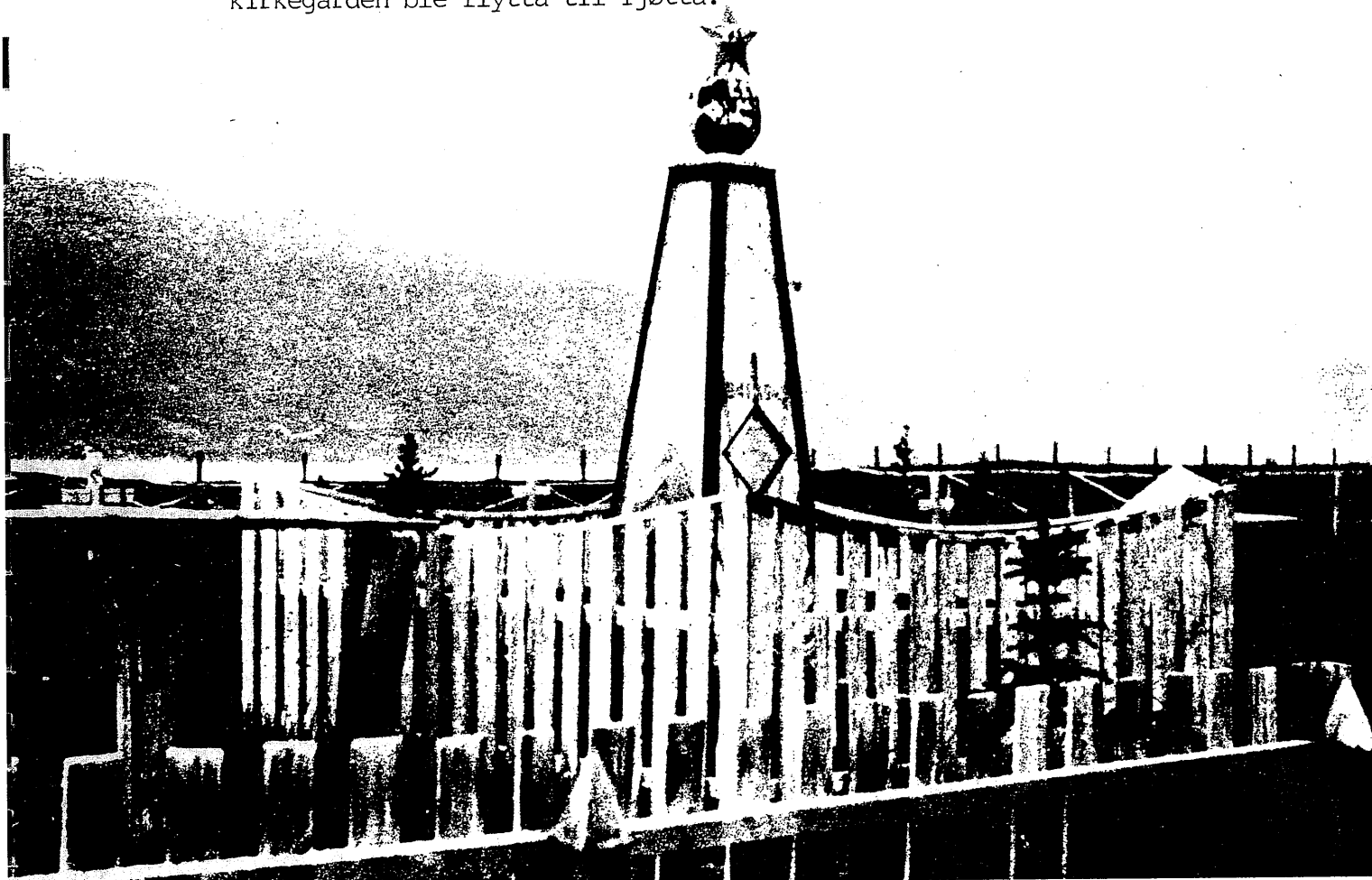
I endeløse kolonner ble de drevet fram på nordnorske veier, i sol, i snøslaps, på bitende-kalde vinterdager, på gjørmete vårveier.

Russefangene. Mange beretninger finnes allerede, og i dette heftet er det vanskelig å få fram alt om russefangene i Storfjord. Det er et eget kapittel i krigens historie. Det er vanskelig for oss i dag å tenke oss den umenneskelige lidelsen og den umenneskelige umenneskelighet som fangene ble utsatt for. Her i Storfjord var det mange russefanger, i Skibotndalen, i Kitdalen og i Signaldalen.

de bygde veier, kanonstillinger, brygger og mye annet for tyskerne.

De slet seg fram overalt med ytterst knappe matrasjoner. Greidde de ikke å følge med, kom nakkeskuddet gjerne som en befrielse, men det var nedverigende bare å bli sparket ned i grøfta etter skuddet. Temaet ble berørt under Storfjorduka - her følger litt om russefangenes hverdagslige slit under krigen,

Fra den russiske kirkegården på Hatteng. Dette bildet er tatt før kirkegården ble flytta til Tjøtta.

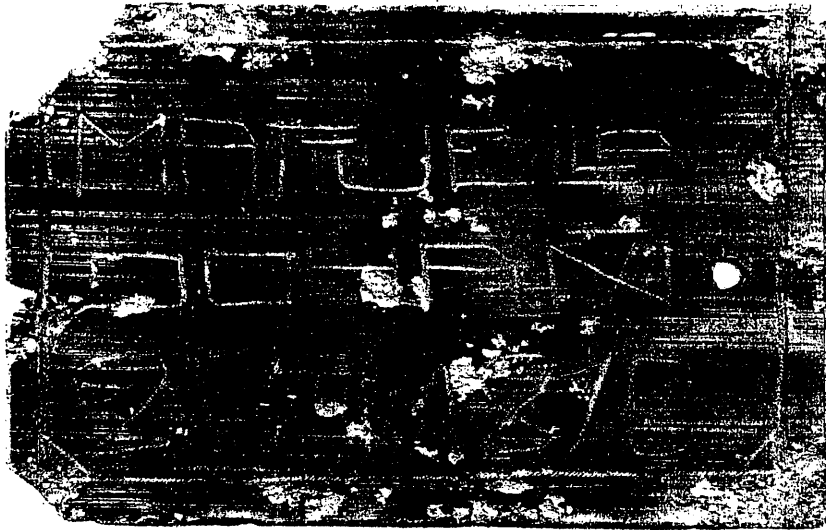
PÅ SLUTTEN AV KRIGEN VAR DET MANGE RUSSEFANGER I STORFJORD. HELGE DREYER FORTELLER HER LITT OM DET HAN SÅ OG OPPLEVDE OM BEHANDLINGEN AV RUSSEFANGENE.

Mot russefangene var det mest grusomheter som foregikk. De som ikke klarte å følge med, ble slått eller det var hunder som bet dem. Tresko lå etter veien over alt. De måtte jo gå heile tida - tyskerne skifta jo bare vakter, også var det å gå igjen. Ved Bekkajormabrua kom senhøstes 1944 flere tusen russefanga. Det var kaldt om natta, og det var 27 som ikke sto opp i det hele tatt dagen etter- de ble bare slengt opp i en lastebil, kjørt bort til et sted det ble groven et hull, og deretter ble de bare slengt nedi. Ferdig med dem, var det bare å gå igjen. Det var ingen kjære mor, der. Enkelte av tyskerne var greie, men de fleste var strenge. Tyskerne var bitre på russerne. Russefangene fikk også lite mat. De hadde et fryktelig liv. Så de noe mat, så tok de det. Mange kastet mat til dem, men de var og på søppeldongen og fant. Det var de som la ut mat på søppel dongene for at russerne skulle finne. Dersom det var vakter av rette slaget, fikk du ikke snakke med dem, langt mindre gi dem mat. Det var strengt forbudt - du kunne risikere sjøl å bli satt fast. Hos oss hadde vi et gjeng som laget noen hytter. Vi hadde spekesild stående fra før sommeren. Bror min og jeg fant ut at vi skulle gi dette til russefangene. Det var to tyskere som var vakter over 25 fanger- Vi spurte tyskerne først. Tyskerne luktet på silda og sa: "Dette er jo prima." Men vi sa at vi ikke skulle ha det. Han ropte på en av fangene, og det var bare på et øyeblikk, så var fangene organisert. De stilte opp og helte bøtta ut på marka. De tok silda i frakkelomma og fortsatte å arbeide. Mat fikk dem bare en gang for dagen. Den bestod av svart tørrbrød. Dette delte de veldig nøyaktig. De hadde laga til ei provosorisk bismar av ei trestikke med en tråd på midten, og så var det to trådstøkker med en spiss flis i begge ender. Når de da skar brød, så stakk dem en skive i hver ende og dersom den ene var lite grann tyngre, så skar dem av den som var tyngst og la over på den andre. Det ble

3 tynne brødsiver på hver og spekesilda forsvant med hode og innmat og alt. De spiste også sånn gammel grakse.

Ei tid slepte jeg stokker rundt hele Storfjorden. Tyskerne skulle bygge fergekai i Olderdalen. Det var et seint arbeid og ingen hadde noen særlig interesse av at det skulle gå fort heller. Det var 16 russefanger med hver dag, og 1 eller 2 tyske vakter. De 16 fangene ble sendt på land straks en stakk skulle slepes. Så måtte de rulle stokken på havet og få den etter skøyta. Fangene fikk fire surbrød fra klokka sju om morgenen til åtte om kvelden. De var stasjonert på Skibotn. En dag vi kom til Olderdalen ble det bråk. Det hadde seg slik at russefangene var flinke med hendene. De laga små ting og bytta med mat. Når vi kom til Olderdalen, kom det noen smågutta ombord. En av russefangene viste fra en sånn selvlaga fugl til han, og han skulle ha brød for den. Gutten stakk heim og ikke lenge etter kom en tre-fire kjerringer med brød. Plutselig ble fangene så høymælte på dekk. En tsjekker som var tolk for oss og tyskerne, snakket godt norsk. Fangene røk i hop på dekket. Vi hadde en donge med kjettinger liggende på den ene sida av skøyta - den ene av fangene ble lagt opp på den dongen. Tyskerne løftet bare geværkolben og skulle til å slå, men de roa seg ned. Han som ble brøten ned, hadde tatt et brød. Han hadde ikke gitt noe til kjerringene. De hadde gitt brød til feil mann, og så ville ikke han dele med de andre.

Vi synes det var artig å gi mat til dem, men hvis det var gale vakter, fikk man ikke lurt mat til dem. Vi hadde om høsten tatt opp potet, Vi kokte småpotet til russefangene. Når poteten var ferdig, fikk en av fangene et par tre poteter i handa og på et øyeblikk hadde de organisert en stille kø - poteten var borte på et øyeblikk. Men poteten så ingen noe til - de ble putta i frakkelomma.

Rester av et russisk fangeskilt funnet på Skibotn.

Etter krigen da russelika ble gravd opp, ble det konstatert at de fleste døde av matmangel. Her på Hatteng ble det tatt opp 54 russelik.

De fleste russegravene ble tatt opp lenge etter krigens slutt, men serberleiren ble tatt opp i 45.

De andre gravene ble oppgravd i 52 eller 53. Da ble de ført til kirkegården på Tjøtta. I general Dahls tid var det russere som reiste rundt for å se på de forskjellige kirkegårdene. Dette ble betegna som spionasje av myndighetene. General Dahl var redd for spionasje - det var grunnen til at russerne ble fraktet herifra. Det påstås også at det ligger mange russere under blodveien på Falsnes. Det hevdes likeså at russelik ligger under veien ved Galgujavri i følge utsagn fra samene. Ved Galgujavri var det kolosalt med tyske forlegninger. Dessuten påstås det at det finnes et brennevinslager der - en tysker som har vært på ferie i Tamokdalen kan fortelle dette. Når han er her, er han bare der oppe og henter brennevin. Det er dessuten ikke så lenge siden det ble funnet tyske ammunisjonslagre på den kanten.

EN ANONYM PERSON SOM VAR 11 ÅR I KRIGENS SLUTTFASE, FORTELLER
FØLGENDE I ET INTERVJU TIL JAN OLE BERNTSEN OG SVERRE ERIKSEN:

Hvordan var dagliglivet under den tyske tilbaketrekningen på slutten av krigen? Det er jo mange ting en kan fortelle om det. Det jeg reagerte mest på var alle tyskerne som "krydde" overalt. Så du noe til de russiske fangene som tyskerne brukte som arbeidskraft? Ja; det gjorde jeg. Vi var to jenter som pleide å gi mat og annet nødvendig som lester og votter til fangene som var dårlig kledd og utmagret. Men vi måtte være varsomme, for de tyske vaktene tillot oss ikke å hjelpe de stakkars fangene. Selvsagt var det noen tyskere som hadde medlidenhet med dem. Jeg kan i alle fall huske en eldre tysk soldat som hjalp oss å dele ut det vi hadde å gi russerfangene. Naturligvis kunne vi ikke bare gå til fangene å gi de det vi hadde, for hadde vi gjort det, ville vi blitt trampet ned av dem.

Så du noen ganger at fanger ble mishandlet eller henrettet av tyskerne? Det gjorde jeg. De som var så utmattet at de ikke klarte å stå på beina, ble sparket av veien og skutt. Spesielt en gang husker jeg at ti fanger ble stilt opp på veien rett nedenfor huset vårt, skutt og deretter sparka ned i grøfta. Dette gjorde voldsomt inntrykk på meg og venninna mi. Vi ble stående urørlig og gråte. Alt dette så min mor fra vinduet hjemme og kom da løpende og hentet oss hjem. Da tyskerne dro om kvelden, ble de døde fangene liggende i grøfta.

Var det ingen som tok var på likene?

Jo, men nysjerrigheten gjorde at vi ungene gikk ned for å se på de døde fangene før lastebiler kom med folk og lempet likene opp på lasteplanet. Deretter ble de ført av gårde til massegraver på forskjellige steder i Storfjord. Det var fært å se hvordan tyskerne kunne mishandle fanger som hverken klarte å stå oppreist og langt mindre kunne arbeide. Vi jentene la merke til at de yngre tyske vaktene var mye brutalere enn de få eldre. Norske nazister som også var blant fangevokterne, brukte mye verre metoder på fangene enn tyskerne f.eks. slåing med geværkolbe, kaller o.l. alt etter som det falt dem inn

Kan du fortelle om en vanlig dag på den tiden slik du opplevde den? For meg som var svært ung på den tiden, gikk dagen med til husarbeid hjemme og ellers ting som jenter sysler med til daglig. Det eneste som virket litt unormalt, var at naboene var evakuerte, og husene var i stedet bebodd av tyskere. Vanlig skole var det heller ikke, dels fordi det huset som ble brukt til skole, var besatt av tyskere, men også fordi tyskerne ikke tillot bøker og annet lesestoff i hjemmene. Var det noen hendelser som gjorde særlig inntrykk på deg?

En hendelse som jeg kan huske spesielt godt, og som sitter sterkt i minne den dag i dag, var da min bror og mange andre med ham dro **over** til Sverige. Ruta de tok, gikk fra Signaldalen og videre mot svenskegrensen. Sammen med ham var det en familie med to små barn, den minste var på to år. På fjellet ble de overrumlet av uvær, og familien med de to små barna hadde vanskeligheter med å følge resten av puljen. Derfor bestemte broren min seg for å hjelpe dem. Han hadde ikke hjertelag til å la familien bli igjen i uværet mens resten av puljen fortsatte mot Sverige. Skodda og snøfokket førte til at broren min og familien gikk i feil retning og kom rett i klørne på tyskerne. Selvsagt ble alle tatt til fange og ført til Tromsdalen i en fangeleir på Krøkebørsletta. Den minste ungen hadde forfrosset føttene sine. Min bror og familiefaren ble etter kort tid sendt fra Krøkebørsletta til Grini. Der var de i fangenskap vinteren 44-45 til krigens slutt. På grunn av omstendighetene i krigens slutfase ble de ikke sendt til Tyskland som planlagt, men derimot hentet av det svenske Røde Kors som da kom til Norge for å ta var på fangene som oppholdt seg i de forskjellige fangeleirene. I Sverige ble de innlagt på sykehus, fikk behandling og utlevert klær. Da fangene ble friske nok, ble de hjulpet hjem. Hvordan det gikk med de to barna og moren deres, vet jeg ikke. Jeg vil nevne at de norske fangene hadde det mye bedre enn de russiske, polske og for ikke å glemme jødiske fanger. Men allikevel var min bror helt ugjenkjennelig da han kom hjem etter

fangeskapet og det harde arbeidet på Grini.

Hvordan hadde det seg at dere ble boende på hjemlassen mens de andre måtte evakuere?

Det var jo på det viset at vi skulle jo reise vi og. Vi hadde fått evakueringsordre flere ganger, men min mor var alene med alt av husdyr og ville nødig skille seg av med det. Der for kom hun og det tyske befal på stedet til enighet om at vi kunne få bo hjemme hvis vi leverte melk til dem. Dessuten visste tyskerne at krigen snart var slutt, det fikk de vite gjennom radiomeldinger. De som evakuerte, slaktet alt av buskap før de reiste. I huler de hadde gravd ut oppe i fjellsiden, gjemte de det mest nødvendige som det ikke var mulig å få med seg, i håp om at de skulle finne noe igjen når de kom tilbake.

EVAKUERING

OPPROP TIL BEFOLKNINGEN I FINNMARK OG TROMS.

«Under den frivillige evakuering som er innledet fra og med i dag i enkelte deler av Nord-Norge gjelder det at folk bevarer fatningen og tar situasjonen på en rolig og verdig måte. Befolkningen her nord er vant til hardt vær, og vil også klare denne påkjenning. Fra myndighetenes side vil alt bli gjort for å hjelpe befolkningen og bringe den i sikkerhet, men det er selvsagt under de nåværende forhold forbundet med store vanskeligheter som publikum må vise forståelse for. – Når det gjelder å berge livet unna barbariet må de små besværligheter overvinnes. Utskeielser, plyndring og voldshandlinger vil bli møtt med de skarpste midler og bli summarisk pådømt ved den alminnelige særdomstol etter den militære straffelov, som fastsetter dødsstraff for slike handlinger.

Norske kvinner og menn! Jeg har personlig sett forholdene i Bolsjevik-Russland og vet hva det vil bety for et høgtstående folk som det norske. Det betyr mord og plyndring, terror og vilkårlighet, voldtekt, gudløshet og moralsk forfall. *Og krigshandlinger kan bety at befolkningen står overfor vinteren uten husvære.* Tenk på deres barns framtid under slike forhold! Så innstendig jeg kan oppfordrer jeg hver og en til å gjøre bruk av den mulighet til evakuering som i denne tid byr seg. Bruk den straks. En dag kan det være for seint. Da står man tilbake med angeren og ansvaret.

Dette er bittert alvor.»

Hammerfest 17. oktober 1944

Jonas Lie

Styresmann for Finnmark
Politiminister.

Til befolkningen.

Det er bestemt at Finnmarks befolkning skal tvangsevakueres øyeblikkelig.

I Hammerfest blir denne tvangsevakuering å gjennomføre som følger:

Området Fuglenes—Storelven skal være rammet innen mandag 30. oktober kl. 12 middag. Folk som ikke uten videre begir seg til evakueringskontoret i Rådhusets 2. etasje (ligningskontoret) for å få anvist befordringsmiddel, vil bli avhentet av politiet og Wehrmacht. Tidspunktet for tvangsevakuering av den neste del av byen vil bli kunngjort ved oppslag.

Evakueringsmyndighetene.

Til befolkningen.

Tvangsevakuering
i område nr. 2.

Området fra Storelven til Bedehusbakken skal være totalrammet innen onsdag den 1. november kl. 12 middag.

Evakueringsmyndighetene.

Til befolkningen!

Elementer som benytter seg av de vanskelige forhold under evakueringen og begår utskjelser, plyndring og voldshandlinger vil bli møtt med de skarpeste midler og bli summarisk pådømt ved den alminnelige særdomstol etter den militære straffelov som fastsetter dødsstraff for slike handlinger.

Finnmark, den 17. oktober 1944.

Jonas Lie
Styresmann for Finnmark
Politiminister.

Høsten 1944 gav tyskerne og de norske nazistene de beskjeden som er vist over. Store deler av Finnmark og Nord-Troms skulle evakueres, og alt øst for Lyngenfjorden skulle slettes med jorda. Lyngenlinja skulle bli tyskernes siste forsvarsskanse. Minst 200.000 tyskere og 60.000 hester måtte trekkes tilbake gjennom Finnmark og Troms før "bolsjevikene" kom. Og de skulle finne et nedbrent land - ingenting ble overlatt til tilfeldighetene. Bygd etter bygd, gård for gård ble brent og lagt øde - titusener av nordmenn ble evakuert under tvang sørover, Storfjord ble også evakuert - tyskerne overtok gård og hus og ødela mye av verdi.

DE ALLER FLESTE I STORFJORD MÅTTE EVAKUERE PÅ HØSTEN 1944. EVAKUERINGA FRA KOMMUNEN GIKK FORSÅVIDT GREITT, MEN HELGE DREYER FORTALT LITT OM HVORDAN DET FOREGIKK.

Under tilbaketreninga og evakueringa dro skibottsværingene til Kåfjorden. Der fikk de hus, men etter noen dager måtte de forlate Kåfjorden også. Da ordren om at Kåfjorden skulle forlates kom, fikk de ingenting med seg. Folk fra Horsnes dro til Sifjorden. Vi var 2 turer der med utstyr. På en måte var vi heldige, for det var ingen veiforbindelse og det fantes ikke tyskere der. For det andre var innbyggerne så enige at dersom de så en båt komme innfjorden, og de ikke kjente den, så

ringte de rundt og varslet, Handelsmannen i Sifjorden var 100% norsk - han oppbevarte radioapparater. Hver eneste kveld var butikken overfylt av folk som ville høre nytt fra London. Han hadde så mange apparater at dersom det var ett som var dårlig, pakka han det bare bort og tok et anna. I Sifjorden bodde vi helt til fredsdagen. Da kunne vi bare pakke og komme oss hjem. Vi fikk all den maten som vi trengte, men mange steder var det slik at det var de evakuerte som sist fikk mat.

KARL FIGENSCHAU OG HANS FAMILIE FLYTTET IKKE SÅ LANGT. DE DRO TIL BALS-
FJORDEN. HER BERETTER HAN OM DE SISTE DAGENE AV KRIGEN.

Vi måtte evakuere til Vollan- De tyske soldatene som bodde hos oss, sa at vi måtte ikke evakuer for deres del. Men jeg kunne noen ord tysk og sa: "Hitler har gesagt at vi må "vekken"". Tyske soldater kjørte høyet vårt til Vollan. Vi kom lille nyttårsaften til Vollan hvor vi bodde i en stall. Kyrne hadde vi i den ene halvdelen av fjøset, og den andre delen hadde vi avpanelert til soverom hvor vi sov hele vinteren. Tilsammen var vi i ca. 5 mnd. der. Da vi kom tilbake etter kapitulasjonen, var tyskerne ikke til å kjenne igjen. De kom og pratet med meg. På grunn av tilbaketrekninga var ikke tyskerne særlig høye i hatten lenger. En dag jeg holdt på å slå nede på jordet, kom en flokk tyske soldater marsjerende forbi. Deriblant var en tsjekker. Han stoppet, men ble sparket videre av de andre. Han snakket så lenge han kunne og ropte "God Norge." Under tilbaketrekninga av de tyske troppene var vi innkalt til vakt her nede ved garasjen. Vi skulle passe på tyskerne og også på de norske nazistene. Vi hadde ikke lov til å slippe noen inn til tyskerne, og slett ikke disse såkalte "frøknene", men vi oppdaget nå litt av hvert som vi lot passere, Så gav vi ordre til tyskerne at alle radioapparatene skulle bringes til oss. Jeg må ennå undres over at de var så lydige. Vi hadde et rom fylt med radioapparater. En lastebil kom og hentet disse til Trosnø. Lasten var mye høyere enn kassen. Det var apparat som tyskerne hadde tatt hos nordmenn. Ingen hadde lov til å ha radio under krigen, men jeg har nå lyttet adskillige ganger på radio fra England.

KONVOIFART

Aktiv deltagelse i krigen kunne skje på mange måter. Det kunne være lokale sabotasjeaksjoner, etterretningstjeneste, losing og det kunne være å delta i krigshandlingene og forsyningstjenesten ute i Europa. Det var sikkert ikke så mange storfjordinger som deltok i krigshandlinger utenfor Norden, men Sigurd Hansen var med på å frakte amerikansk krigsmateriell til Europa. Han krysset Atlanteren mange ganger i konvoi med tyske krigsskip, fly og ubåter som nærmeste mabo.

SIGURD HANSEN VAR EN DE SOM DRO OVER TIL SVERIGE. FRA SVERIGE TOK HAN SEG IMIDLERTID OVER TIL ENGLAND OG VAR MED PÅ KONVOIFARTEN FRA USA TIL EUROPA. HER ER HANS BERETNING:

Hvorfor måtte du dra til Sverige?

Det var slik i den tida at jeg ble innkalt til tvangsarbeid her i kommunen, og jeg var bare 18 år den gangen. Far min var ikke særlig lysten på å slippe meg på tvangsarbeid, og han foreslo at jeg skulle dra over grensa. Og det ble til det. Det var mange som for over. Opp gjennom Signaldalen bar det - verste tid på året dro vi. Vi hadde lite med mat og det var smått med krefter. Men når vi kom til de svenske fjellstuene, fikk vi litt mat og fikk såpass krefter at vi kunne gå til Muonio i nærheten av Karesuando. Det var mange strabasen.

I Sverige var vi i forlegning til opplæring til høsten 1943. Etter et havnepolitikurs søkte jeg meg over til England, og en dag fikk jeg beskjed om jeg skulle av gårde. Fra Stockholm bar det til Dundee. Der bodde jeg en god stund. Derifra bar det til Man og videre til London. I London ble jeg mønstra på en båt som lå i Amerika, Jacksonville. Vi reiste over med "QUEEN MARY", med båt til New York og videre med tog til bestemmelsesstedet. Og da begynte livet. Da begynte vi å føre

Krigsmateriell, ammunisjon, tanks og panserbiler i konvoi. Man var aldri trygg. Den båten jeg var på, gikk det bra med, men nesten alltid ble båter i konvoien senket. Konvoien gikk fra USA til Frankrike, Italia og Belgia. Det var masse som mista livet og mye trasigheter var det. Jula 1944 var vi i Italia og var bare 4 mil fra fronten. Vi hørte kanonade i ett. Men båten hadde hell med seg. Vi kryssa Atlanteren 22 ganger under krigen. Noen ganger ble vi angrepet, andre ganger gikk det bra. En gang vi gikk fra Halifax til England gikk 2 norske og en kanadisk båt ned. Kanadieren gikk så i stykker at det var bare 16 som ble berga. Det var ei fæl natt, og angrepet pågikk hele natta til det lysna av dag. Flyene kunne heller ikke hjelpe konvoien på grunn av mørket. Vi skiftet kurs rett som det var. Undervannsbåtene var de verste. Tyskerne hadde den taktikken at de lå med undervannsbåtene framfor konvoien, og når konvoen seig over så kunne en ubåt være midt inne i flokken. Når en båt ble torpedert, var det en liten båt som tok seg av de overlevende.

En gang konvoien gikk ut fra Gibraltar ble den angrepet. Det var en tung konvoi som var på tur over til Statene. Da var det to båter som ble truffet av torpedoer. En ble liggende på nesa og 1 sokk. Vi kunne se når den lille båten gikk og tok opp folka.

Den største konvoien var på 108 båter. Eskorten var alltid krigsskip. Som regel hadde vi ikke flystøtte, det var kun når vi var nær kysten. Flyene slapp dypvannsbomber. Det var et grusomt smell i de. På denne måten gikk det en ubåt i den konvoien gjennom Gibraltar. Men vi fikk lite opplysninger om slike ting. Først lenge etterpå fikk vi som regel greie på hva som egentlig hadde skjedd.

